

ÅRSTIDSBREVET

A close-up photograph of a person's hands gently holding a small, brown, textured frog. The frog has a mottled pattern of dark brown and light brown spots. The person's hands are light-skinned, and a black strap is visible across the back of the hand holding the frog. The background is dark and out of focus.

for steinerbarnehagene i Norge
sommer 2009

lånt fra Rundbrief Freunde der Erziehungskunst Rudolf Steiners

Årstidsbrevet

Utkommer med fire nummer hvert år og utgis av Steinerbarnehageforbundet i Norge,
e-mail: forbundet@steinerbarnehagene.no
Sekretær: Grete Gulbrandsen, telefon: 957 23 918 (mandag).

Steinerbarnehageforbundet er medlem av det internasjonale steinerbarnehageforbundet, IASWECE, www.iaswece.org

Redaktør:

Mette Johannessen.

Redaksjonsråd:

Styret i Steinerbarnehageforbundet i Norge.

Årstidsbrevet henvender seg fortrinnsvis til forbundets medlemmer og er en felles arena for å drøfte faglige spørsmål. Tidsskriftet er også tenkt for alle med interesse for Steinerpedagogikk og barns oppvekstvilkår generelt.

Årstidsbrevet baserer seg på bidrag som inneholder:

- * egne erfaringer, observasjoner og undersøkelser, samt forskning;
- * praktiske gjøremål og pedagogiske innspill;
- * innlegg angående litteratur og kildematerialer;
- * tilbakemeldinger og spørsmål.

www.steinerbarnehagene.no

Innhold

4	St Hans-Stemning Rudolf Steiner	19	Barn trenger ikke mer skjermtid Frode Barkved
5	Fra redaksjonen	20	Røster i et barnehagepolitisk landskap Norsk senter for barneforskning
6	Nytt fra styret	23	Stemningsrapport fra Barnehagestevnet i Arendal Björg Lobben Røed
8	Vellykket IASWECE-møte i Oslo Mette Johannessen	24	Vi hilser på første klasse i Arendal Simone Christa Gjendem
9	Nye gylne øyeblikk fra Eventyrbrua Mari Rise Knutsen	28	Greetings from Imhoff Waldorf School Nicole Sparks
10	Aspekter ved barnets utvikling, 4. Lek - imaginasjon - tenkning Frode Barkved	29	Utstyr i barnehagen Margrete Tjelta
14	Fortelling for Mia Louise de Forest	30	Svenska sidan: Intresset för Waldorfpedagogik växer i Kina Nana Göbel
15	Dokumentasjon, bevisstgjøring og kommunikasjon Eli Jorunn Kleven	33	Sakset: När Albert Schweizer mötte Rudolf Steiner
16	Kjenner vi Kildene til Barnas Dannelse? Et Etterligningsperspektiv Astrid H. Sundt	34	Annonser
		38	Kalender

Bidrag til neste nummer
sendes til redaksjonen senest:
20. februar, 20. mai, 15.
september, 20 november.

Adresse:
Mette Johannessen,
Birkebeinerveien 18,
2618 Lillehammer.

aarstidsbrevet@hotmail.com

Telefon: 61278246/98836108

Abonnement:
Årsabonnement koster kr. 200.-.
Abonnementet løper til
oppsigelse foreligger.

Medlemskap i Steinerbarne-
hageforbundet inkluderer et
abonnement.

Stillingsannonser
for medlemsbarnehagene er
gratis.
For andre annonser: kontakt
redaksjonen.

www.iaswece.org

St Hans-Stemning

All verdens skjønhetsglans,
den tvinger meg fra sjeledyp
til å forløse egenlivets
guddomskrefter
til flukt mot verdensaltet,
til å forlate helt meg selv,
og full av tillit søke meg
i verdenslys og verdensvarme.

Der Welten Schönheitsglans,
Er zwinget mich aus Seelentiefen
Des Eigenlebens Götterkräfte
Zum Weltenfluge zu erbinden;
Mich selber zu verlassen,
Vertrauend nur mich suchend
In Weltenlicht und Weltenwärme.

Rudolf Steiner - "Sjelens liv i årsløpet"

Steinerbarnehagene i Norge

Kjære kollegaer,

Som i et nytt og gjentakende mønster dukker begrepet dannelse opp, gang på gang. Man finner det i statlige utvalg, ved litteraturfestivaler og nå sist på lederplass i Morgenbladet i mai. Her står det at dannelse er å forme vår personlighet i møte med historien og i møte med andre mennesker. Vi leser at dannelse er noe mer enn å tilegne seg teoretisk kunnskap. Det handler om hvordan vi skal oppføre oss mot hverandre og om å få innsikt i andres følelser og handlemåter!

Dette er lovende for steinerpedagogikken.

Vår pedagogikk har dannelse som overordnet mål fra første steg inn i barnehageverdenen til skoledøra går igjen bak attenåringen.

Våre pedagogiske verktøy er de gode opplevelsene og det aldersrelaterte lærestoffet som klinger inn i personligheten.

Å legge vekt på teoretisk kunnskap i barnehagetiden motvirker en dannelsesprosess. Å begrense tiden for primærerfaringer og opparbeiding av basiskompetanse er et overgrep på barns egen evne til å lære gjennom handling og lek over tid.

I en undersøkelse fra USA i 2008 som er støttet av Alliance for Childhood, viser det seg at mer enn 70 % av barnehagetiden i New York og Los Angeles blir brukt til innføringer i teoretiske emner og testing av disse. Tid for lek og bevegelse var daglig mindre enn en halv time. (Denne undersøkelsen finnes på www.allianceforchildhood.org)

Hvorfor har man mistet troen på barns evne til å lære gjennom lek og egenaktivitet?

Kjære steinerbarnehagefolk; vær stolte og trygge på at omsorg og pleie i en rytmisk hverdag, med barn som boltrer seg i aktivitet og lek, gir rom for læring.

Barn må jo aller først selv få oppleve det de senere skal regne og telle og de må få forbinde seg inderlig og over tid med den verden de eventuelt senere skal lære å skrive om. Ikke omvendt.

Vi har jo tid – hele livet ligger foran oss. Muligens kan vi til og med skape tid om vi lærer oss å se som barn ser.

Takk for inspirerende innlegg til Årstidsbrevet.

Sommerhilsninger fra Mette Johannessen.

Nytt fra styret

For å oppsummere raskt har vi siden siste Årstidsbrev, beskjeftiget oss med arbeidet rundt seksåringene og samarbeid i den forbindelse med Steinerskoleforbundet.

Det har vært rådsmøte i Steinerskoleforbundet hvor Grete Gulbrandsen og Bjørg Lobben Røed var tilstede.

Steinerskoleforbundet skal gjennomgå en vesentlig omstrukturering

De bruker mye tid og penger på omdømmebygging og mediehåndtering

1.klasse var også et hett tema på møtet, hvordan vi skal bevare pedagogikken og om 1.klasse kan ligge under vårt forbund, hvordan kontingenten skal fordeles for denne gruppen og hvordan forbundene kan arbeide sammen for å ivareta denne gruppen på best mulig måte.

Vi har hatt årsmøte i steinerbarnehageforbundet.

Få dager etter var det oppfordring fra PBL om at alle medlemmer skulle streike p.g.a. regjeringens beslutning om å fjerne § 14 fra barnehageloven.

Steinerbarnehageforbundet er ingen fagforening men jeg fulgte opp i henhold til det styret besluttet at vi skulle gjøre. Det ble en fin kommunikasjon med steinerbarnehagene og mange fulgte PBL sin oppfordring. Det var klokt å gjøre i denne sammenheng. Dette førte fram og § 14 består. PBL har fått blomster og hilsen fra vårt forbund som takk for flott innsats.

Jeg har vært på landsmøte 2009 i PBL hvor denne saken ble behørig debattert og dagen etter snudde politikerne og som dere alle vet og vi har fått medhold og lovnad om lik behandling av private og kommunale barnehager. Dette skal trappes opp slik at målet er fullstendig nådd innen år 2015. Med gradvis opptrapping gjennom de neste årene.

Fullstendig referat sender PBL ut selv til dere alle så det gjør ikke jeg, men jeg kan nevne en bok som en som holdt foredrag der har skrevet. Den er meget enkelt skrevet, men har allikevel en hel del enkle gode tips som vi også kan nyttiggjøre oss av i både arbeid med hverandre, barna og foreldrene. Forfatteren heter Herdis Palsdottir og boken heter: "Relasjoner med barn".

Bjørg Lobben Røed

Politisk stoff.

Jeg har klippet litt ut fra PBL sine nyhetsbrev og anbefaler alle å følge med på nyhetsbrev.no som

kommer opp til flere ganger pr. uke. Her blir vi alle oppdatert på hva som skjer på barnehagefronten politisk sett.

Varsler femårssatsing på kvalitet og innhold

- I fem år har vi satset tungt på utbygging og pris. Nå skal vi ha fem år med kvalitet og innhold i barnehagen, sier kunnskapsminister Bård Vegard Solhjell.

Sammen med statsminister Jens Stoltenberg presenterte Solhjell stortingsmeldingen om kvalitet i barnehagen fredag.

Her er noen av hovedpunktene:

- * Større satsing på rekruttering av førskolelærere
- * Opprettelse av pedagogisk tilbud som en del av gratis kjernetid
- * Klarere regler for kartlegging
- * Mer forskning på de minste barna
- * Styrking av foreldrenes rolle

Bakgrunnen for kvalitetsmeldingen, er at det er ti år siden sist det ble gjort en grundig gjennomgang av innholdet i norske barnehager.

- Det har på mange måter skjedd en revolusjon i sektoren siden 1999, og vi syntes derfor det var nødvendig med en ny gjennomgang nå, sier Solhjell.

Fra kvantitet til kvalitet

Kvalitetsmeldingen markerer på mange måter en overgang fra kvantitetssatsingen på full barnehagedekning og lavere pris, til en bevisst satsing på kvalitet og innhold.

barnehage.no har snakket med statsråden om denne satsingen, før dagens pressekonferanse med slipp av kvalitetsmeldingen.

- Det vil fortsatt være kommuner der det er behov for nye barnehager, og vi skal holde løftet om makspris. Men den store satsingen nå må være på innhold, for der er det mange ting som må bli bedre, sier kunnskapsministeren.

Flere førskolelærere

Det viktigste punktet i kvalitetsmeldingen er rekruttering av førskolelærere. I dag er regjeringen 4.000 førskolelærere unna å oppfylle sin egen norm på hvor mange det skal være.

- Det er ekstremt viktig for kvaliteten i barnehagen at vi har et pedagogisk kvalifisert personale, sier Solhjell.

Derfor varsler han også en oppkvalifisering av de som allerede jobber i barnehage.

Forbundets styre:

Grete Gulbrandsen (gretegul@email.no) er sekretær i 30 % stilling. Hennes engasjement varer til 2014. Grete arbeidet som førskolelærer fra 1973 i privat og offentlige virksomheter. Har vært 10 år i Steinerskolen som klasselærer, men ville tilbake til Steinerbarnehage. Hun er styrer på Steinerbarnehagen på Nordstrand.

Bjørg Lobben Røed (lo-roed@online.no) er styreleder og arbeider opp mot steinerskoleforbundet, PBL og lovgruppen og har 30 % stilling. Hun er innvalgt til 2015.

Bjørg har arbeidet med steinerpedagogikk i over 25 år, både i barnehage og skole. Hun er styrer nå i Aurora Steinerbarnehage på Nesodden som hun startet 1990. Hun har vært i styret for Steinerbarnehagene siden 1996.

Mette Johannessen (aarstidsbrevet@hotmail.com) har 10 % stilling som IASWECE-representant og 20 % for å redigere og distribuere Årstidsbrevet. Hun er innvalgt i styret til 2010. Hun har arbeidet med steinerbarnehagepedagogikk i 20 år, både i Sverige og Norge. For tiden arbeider hun med 6-årsgruppen på Steinerskolen i Lillehammer.

Randi Rokstad Eliassen (randi.rokstad@lyse.net) fra Stavanger er innvalgt til 2010.

Hun har arbeidet i steinerbarnehage siden '80-tallet. Nå er hun styrer i Bukkene Bruse i Stavanger.

- På den måten kan de som er assistenter i dag ta videreutdanning, mens ansatte med andre høgskoleutdanninger kan ta videreutdanning i barnehagepedagogikk, sier Solhjell.

I år har regjeringen opprettet bortimot 500 flere studieplasser, i form av vanlige tradisjonelle studieplasser ved førskolelærerutdanningen, samt videreutdanning for ansatte.

- Denne satsingen skal bidra til å øke den pedagogiske kompetansen i barnehagen, håper han.

Gratis kjernetid

Et annet hovedpunkt i kvalitetsmeldingen, er at barnehagen skal være en god læringsarena. I en rapport som ble offentliggjort i begynnelsen av mai, foreslår Fordelingsutvalget gratis kjernetid med pedagogisk innhold.

- Dette er et forslag jeg kom med i fjor, som vi vil gå videre med nå, opplyser Solhjell.

Han forteller at det fortsatt skal legges vekt på systematisk og god språkkartlegging i barnehagen. I kvalitetsmeldingen vil det komme klare retningslinjer for når og hvordan kartlegging skal brukes, for å unngå feilbruk.

- Vi vil varsle faglige krav til gjennomføringen. Det foregår en del kartlegging og eksperimenter som etter min mening er uheldig, og derfor varsler vi en gjennomgang av verktøyene som er i bruk, sier Solhjell.

Han utdyper:

- Kartlegging av barn for kartleggingens skyld har ingen verdi. Det skal bare brukes i tilfeller hvor et barn kanskje kan ha forsinket språkutvikling, og ved hjelp av kartlegging kan få et bedre tilbud.

Forskning på de minste

Et av de viktigste satsingsområdene i den kommende femårsperioden, er å skape et godt tilbud til de minste barna. Det blir stadig flere barn i alderen 1-3 år i barnehagen, og kunnskapsministeren erkjenner at dette er en stor utfordring.

Vi vet for lite om hvordan vi skal tilby et godt barnehagetilbud til de minste. Vi legger derfor opp til mer forskning på dette, slik at vi kan utvikle mer kunnskap og dermed skape et bedre tilbud, sier Solhjell. Foreldrenes rolle vil bli satt under lupen.

- Jeg har selv to barn, og merker at vi som foreldre blir mer obs på innholdet i barnehagen. Kvalitetsmeldingen tar for seg flere punkter som vil styrke foreldrenes rolle og gi dem en klarere mulighet for input, uten at jeg kan gå mer i detalj på dette.

Vil ha nasjonal test av 6-åringer

Verktøyet skal kartlegge 6-åringers språk og interesser før de begynner på skolen.

Kvalitetsmeldingen for barnehagene eir nå lagt fram og stortingsmeldingen oppsummerer de siste års utvikling av barnehagesektoren, og oppsummerer status med vekt på kvalitet og innhold. Meldingen vil stake ut den videre kursen for regjeringens barnehagepolitikk.

Nasjonal kartlegging

Et av tiltakene som regjeringen vil lansere med stortingsmeldingen, er innføringen av et nasjonalt kartleggingsverktøy for bruk på 6-åringer.

- Det er veldig viktig å følge med på om barn har en god språkutvikling. Det er også viktig før skolestart, at skolen kan få vite hva slags barn som begynner, hva de kan og hva de er interessert i, sier Solhjell til NRK.

Bakgrunnen er ifølge kanalen et ønske om å rydde opp i et virvar av kartlegginger som allerede foregår i mange kommuner.

- I de verste utslagene så ser vi at det er dårlige verktøy, det gjennomføres av ufaglærte og man får ikke fram helheten av barna, sier Solhjell.

Omstridt testkultur

Kartlegging av barnehagebarn er et omstridt spørsmål. Det skapte stor debatt tidligere i vår, da Oslo kommune ville innføre kartleggingsverktøyet "Her kommer jeg..." - en mappeevaluering av barn i overgangen fra barnehage til skole.

Førsteamanuensis ved Høgskolen i Vestfold, Solveig Østrem, mener innføringen av et nasjonalt kartleggingsverktøy er å følge samme prinsipp som det kunnskapsministeren for knappe to måneder siden talte midt i mot.

- Bekymringsfullt

- Regjeringen vil ikke ha forsøk som det de prøvde i Oslo, der ungene skulle få poeng ut ifra hvor de sto i språk, tall og motorikk. Effekten med det regjeringen foreslår, blir imidlertid omtrent den samme, mener Østrem.

- Jeg synes det er veldig bekymringsfullt at man nå vil gjøre små barn til et mål på en effekt- nyttetenkning, hvor man måler alle ut fra samme standarden. Og hvor nærmest nasjonens velferd blir målt ut ifra hva små barn kan, sier Østrem, som mener fokus i barnehagen må være bredere enn det som kan måles i tester.

Dette er noen av sakene som vi nok kommer til å se mer til og må følge opp på vår egen måte.

Ref. B. L. Røed

Gro Løkken (groeland@online.no) fra Drammen er innvalgt til 2011.

Hun har i en årrekke arbeidet med helsepedagogikk i Sverige. De siste 14 årene har hun arbeidet i steinerbarnehagen i Drammen og har bl.a. startet ny barnehage der.

Mari Rise Knutsen (mari.rise.knutsen@hotmail.com) fra Oslo er innvalgt til 2012.

Hun har arbeidet flere år i offentlig barnehage. Hun er steinerførskolelærer og har de siste årene arbeidet ved Eventyrbrua Steinerbarnehage.

Sigbjørn Hegland (sigheg@gmail.com) fra Stavanger er innvalgt til 2013.

er utdannet på deltidsutdanningen på RSH, ferdig 2007. Har arbeidet mange år i Bukkene Bruse, Stavanger, er nå styrer i Blå Steinerbarnehage, Stavanger.

Astrid Helga Sundt (as-helg@online.no) fra Bergen er innvalgt som vara til 2013.

tok master på RSH 2007. Har arbeidet mange år i Tryllefløyten, Bergen.

Hege Næsheim (hege@nexit.com), som arbeider ved Solrosen Steinerbarnehage i Oslo, er innvalgt som vara til 2012.

Vellykket IASWECE-møte i Oslo.

Ved stevnet i Arendal, hvor verden faktisk kom til oss; fra Sør-Afrika, fra New York, fra Nord-Amerika ble en liten flik av det internasjonale arbeidet synlig og vi dro, hver til vårt, med litt endrede perspektiver.

Før gjestene våre reiste tilbake til sitt var vi samlet i Josefine gate hvor IASWECE-møtet fant sted. Vi arbeidet i fire dager, tett opp til 17.mai. Det var 27 representanter fra 25 forskjellige land som kom sammen.

To kvelder var vi invitert til Eventyrbrua Steinerbarnehage og til Steinerbarnehagen på Nordstrand og fikk velfortjente pauser med langbord, omvisninger og dans.

6-åringene fra Eventyrbrua kom til og med til Josefine-gate med nybakt pausemat til møtedeltagerne.

Et glimt fra det internasjonale arbeidet.

I mange land merker man bekymring i barnehager og seminarer over voksende krav utenifra. Flere opplever at overskuddet blir brukt, ikke til det pedagogiske, men til å etterkomme og dokumentere overstyrte reguleringer.

I Ungarn for eksempel gjør statlige krav det nesten umulig å bedrive steinerpedagogikk.

Akademiseringen av barndommen forsetter å spre seg og verden over blir det påkrevd å utføre tester og dokumentere hva barn lærer i barnehagen.

Storbritannia har derimot mottatt statlige midler for å påvise at nettopp steinerpedagogikken vil gi bedre livsvilkår. Undersøkelsen blir offentliggjort når den er ferdig!

seksåringene fra
Eventyrbrua

En stor del av kostnadene ved møtet ble dekket av alle barnehagene som har bidratt i gavedugnaden i Årstidsbrevet. 34 000 kroner kom inn! Jeg ble bedt om å takke dere alle for gavene.

TUSEN TAKK!!

Det har vært mange som har stilt opp og arrangementet ble gjennomført med duftende fat fra Bente Westergaards kjøkken.

Takk for alle dugnadsløft!

Institusjonalisering av barndommen ble diskutert og det oppfordres til å forbedre kommunikasjonen med foreldre. Foreldrearbeid må få en ny plass i en tid der oppfatningen er at det i hovedsak er pedagogen som oppdrar barnet. Foreldres betydning og medvirkning må synliggjøres og samarbeidet styrkes.

Helle Heckman fra Danmark, tar til ordet for å sette inn større kraft i de tre første årene. I

dag er pleie av de lavere sansene minskende og barnet opplever ikke seg selv i møtet med verden. Vi mottar rapporter som viser at barnet har vanskeligheter med å la seg berøre, både fysisk og inderlig. Hvordan kan vi forstå dette?

Det ble også reist kritiske spørsmål til den steinerpedagogiske utdanningen. Hvordan kan studentene komme inn i en helhetlig, utviklende strøm samtidig som en pågående intellektualisering av Steinerbarnehageutdannelsen finner sted? Dette er spørsmål som taes inn i mandatgruppene og arbeides med.

Mandatgruppen for steinerbarnehage-utdannelsen arbeider med retningslinjer for utdannelsesstedene. Utdannelsene i ulike land er meget forskjellige og kravene spriker. I Bologna prosessen i Europa vil man skape større likhet mellom utdannelsene for å oppnå bedre sammenligningsgrunnlag. I utdannelsen må den forandrende situasjon barn, foreldre og pedagoger befinner seg i, fanges opp. Konferanser (denne påsken var det en konferanse for seminarlærere i Dornach) planlegges og kommunikasjon mellom de forskjellige seminarier understøttes.

Mandatgruppen for det eldste barnet i barnehagen (6-åringen, fortsatt) har et treårig mandat og består av flere barneleger, førskolelærere, klasselærer og spesialpedagog.

Hva skjer i en liten kropp som modnes til skolestart, både fysisk, mentalt og sjelelig? Hvilke livsprosesser er i sving i årene før? Vi ser for oss to internasjonale konferanser og at arbeidet munner ut i en publikasjon.

Mandatgruppen som arbeider med og i European Parliament er med å påvirke den pedagogiske utviklingen i EU. Barneforskere der melder at barnas intellektuelle kapasitet (Starting 1 and 2) påvirkes negativt av for tidlig akademisering. Forskning (merk dere professor Boris Cyrulnik) er tilgjengelig for oss på:

www.allianceforchildhood.org.uk og

www.allianceforchildhood.eu

og anbefales til foreldremøter og i kollegiearbeid. I forskningskretser er man og helt klar over at barn sendes til

institusjoner av økonomiske årsaker og ikke av pedagogiske grunner.

IASWECE har en skrynn økonomi, mye gjøres på dugnad og alle gaver dere kan bidra med; lotteri, dukketeater, brødsalg kan bli en avgjørende hjelp.

Alle kan være med å gi; et lite bord i garderoben med et lotteri til inntekt for den internasjonale steinerbarnehagebevegelsen f. eks! Sett i gang. Det er etterligningsverdig.

Neste møte er i England i høst og sammenfaller med det engelske barnehagestevnet - og jeg vil være på plass.

Mette Johannessen.

Nye gylne øyeblikk fra Eventyrbrua

*H*er kommer nye muntrasjonsråd fra Eventyrbrua Steinerbarnehage i Oslo; små historier med snert eller stjernestøv fra barnehagehverdagene. Hos oss har vi en egen bok til formålet, og den ligger lett tilgjengelig for nye nedtegnelser og for muntrasjon de dager det går litt trått.

Frokoststund - med vann i munn

Fredrik 3 år, har akkurat ankommet barnehagen med medbrakt matpakke. Han venter på at en voksen skal skjenke drikke i koppen hans, og synes etter hvert at det tar unødig med tid, og utbasunerer: "Jeg er tørstarbeider!" Lina 5 år sitter ved frokostbordet, og i matboksen er det et kokt egg. Voksen spør: "Vil du ha urtesalt eller havsalt til egget ditt, Lina?" Lina tenker seg godt om før hun svarer: "Hmmm, jeg tror jeg tar havfruesalt jeg!"

Ånden som går

Jonas tar på ansiktet til Erlend med sine hender, og Erlend synes tydelig han har trådt inn i intimsfæren: "Æsj, du har dårlig ånde på hendene!"

Med varme hilsener fra Mari Rise Knutsen i Eventyrbrua

Aspekter ved barnets utvikling.

Belyst gjennom syvårsperiodene.

Frode Barkved.

4. Lek - imaginasjon - tenkning

Med vennlig tillatelse av forfatteren vil vi gjengi Frode Barkveds "ASPEKTER VED BARNETS UTVIKLING" i denne og kommende utgaver av Årstidsbrevet.

Om forbindelsen mellom voksenverdenens krav til tidlig læring og den teknologiske utviklingen.

Vi må antagelig, i første omgang, bekvemme oss til å tenke i kontekst. For i følge denne tankegangen har læring ikke bare med kvantitativ målbar *innlæring* å gjøre. Læring er i Almons mening av ordet en kvalitativ prosess som er stillet inn i et lengre tidsløp. Dersom du for eksempel har som målsetning at en ungdom skal kunne tenke og reflektere selvstendig som sekstenåring, er det, ville hun si, antagelig lurt å vite hva du gjør for å befordre dette allerede når vedkommende er treåring. Men da vil det samtidig bli aktuelt å arbeide med hva den enkelte alder trenger.

Den måten å angripe temaet læring på, vil nok de fleste nikke bejaende til. Likevel er det mye som tyder på at vi som samfunn er ganske så opptatt av den kvantitative tenkemåten. Og dersom man tenker i kvantitet når det gjelder barn og læring, da sier man ikke "alt har sin" tid; - det ville jo være en kvalitativ måte å tenke på,

da ville jo læring være klart knyttet til utvikling – nei, da *har(!)* man dårlig tid. På barnas vegne. Eller som Gro Harlem Brundtland oppsummerte det i en stortingsdebatt om innføring av skolestart for seksåringer: "Verken statsråd Hernes eller jeg er opptatt av å kaste bort tiden. Derfor vil vi heller ikke gå inn for at barna skal kaste bort tiden".¹

Dersom vi likevel velger å tenke læring som utvikling i tiden, og dersom vi holder oss til Joan Almons påstand om at den beste måten å utrydde selvstendig tenkning på er å hindre barn i å leke, vil vi snart få øye på en interessant metamorfose. Man kan kalle den "forvandlingen fra *lek* til *imaginasjon* til *tenkning*".

I en slik kontekst vil det å leke få en vid betydning.

Som Dr. Ernst – Michael Kranich, leder for Seminaret for Waldorfpedagogikk i Stuttgart skriver:

"Nettopp i leken utvikler barn de krefter som senere kan gi full menneskelig betydning til all læring og alt arbeid. De lærer seg til helt og fullt å forbinde seg med det de gjør, å anstrenge seg i sine aktiviteter, og å forbedre dem. I leken gjennomsyrrer de sin viljesaktivitet med meningsfullt innhold, fantasi, intelligens og

glede. (...) Leken er den sysselsetningen som får alle barnets evner til å samvirke på den mest fullstendige måten.”²

Dersom muligheten til å bevege seg og utvikle seg ved hjelp av egenaktivitet i leken forhindres av en mer programmert læring der man gjør utstrakt bruk av ytre, teknologisk frembragte bilder, - som TV, Video, dataspill osv, som jo også mer og mer blir en del av både barnas ”barnehagevirkelighet” og barnas hverdag - sier det seg selv at evnen til indre billeddannelse blir truet.

Ut fra det ”lekebegrepet” som nettopp ble skissert forstår vi at evnen til å bevege seg i bilder som *man skaper selv*, med all nødvendighet fødes av leken. Leken er jo den aktivitet som etter hvert gir barnet et frirom der det selv er aktivt. At dette rommet trues i vår tid er det nesten unødvendig å poengtere. Mer betenkelig er det at enkelte politikere – som tilfelle var med Bushadministrasjonens skolefolk – stiller spørsmål ved om ikke dette frirommet bør taes bort fra barnet *enda tidligere*, ved treårsalderen, til fordel for ”programmert læring”.

Hva er det som kjennetegner indre billeddannelse?

For å si det enkelt: Muligheten til å lytte og samtidig bearbeide det man hører slik at det blir en egenaktivitet. Og videre: Muligheten til å utfolde sin egen fantasi i omgang med lærestoffet. Det vil si at jeg som skoleelev kan lytte til det et annet menneske, for eksempel læreren, forteller, og så kan jeg *både* gjenskape det jeg hørte gjennom min erindring og videreutvikle det ved hjelp av min fantasi. Jeg har som skoleelev en forvandlende kraft som jeg alltid vil kunne møte lærestoffet med. Og denne evne til indre bevegelse, indre forvandling, til både genuin erindring og eksakt fantasi, gjør at jeg som skoleelev kan *erobre* lærestoffet, at jeg kan *bevege det i meg*, og gjøre det til mitt eget. Og dette at jeg som skoleelev har denne fremdriften kan jeg da takke leken i en tidligere alder for.*

Hvis vi så forutsetter at forvandlingen fra lek til imaginasjon har funnet sted, er det lett å få øye på den neste forvandlingen, fra indre

* I beste fall. Man kan også tenke seg en læresituasjon der barnet hele tiden blir tvunget til å forholde seg til stoff som ikke er mulig å gjøre indre levende. For å tale bibelsk oppstår da en situasjon hvor elevene serveres ”stener for brød”. Dette skal vi behandle nærmere senere.

billeddannelse, imaginasjon, i barneskolen, til selvstendig tenkning, i ungdomsskole/videregående skole.

Selvstendig tenkning, eller *fri dømmekraft* som vi også kan kalle denne aktiviteten, handler ikke bare om at det unge mennesket er i stand til å tenke *sine* tanker. For å komme til en fri dom, skal man også være i stand til å leve seg inn i *andres* tanker. Man må kunne bevege seg inn og ut av forskjellige synspunkter og meninger, for siden å enten finne sitt eget standpunkt, eller å trekke en slutning, en fri dom. Dersom man bare i liten grad har fått lov til å bevege seg i en aktiv indre billeddannende, bevegelig rom som barn i småskolealder, kan man da forvente at man skal kunne bevege seg inn og ut av forskjellige tankeinnhold og synsmåter som ungdom?

Det å forholde seg til åpne, reflekterende, spørsmål, krever at man som elev er øvd opp i indre bevegelse, at man så å si har gjennomgått en daglig trim av fantasi-musklene.

Det motsatte er indre slapphet, indre uvirksomhet, som ytrer seg i manglende lyst og evne og kraft til å ta fatt i, og gå inn i, et aktivt resonnement. Dersom den indre slappheten, den egne produktive, aktive tankevirksomheten, ikke kan gripes og individualiseres, vil mennesket mer og mer være avhengig av ytre stimuli, og ytre påvirkninger, i stedet for å skape seg sitt eget ståsted, sitt eget tankeinnhold.

Detteforholdet følges opp av utviklingspsykolog Dr. Jane M. Haley. I hennes forskning har hun forsøkt å finne ut hva som er endret ved elevenes måte å tilnærme seg læring på. Hun fant blant annet ut at de hadde større vanskeligheter enn tidligere med å forholde seg til verbal undervisning, både muntlig og skriftlig. Videre slet de med, (eller unngikk helt) skriftlige oppgaver. De glemte også fort beskjedne som ble gitt av lærerne.

Haley begynte å intervju lærerne. (Ikke lærere som var utslitt og bitre på utviklingen, men engasjerte lærere som elsket sin undervisning.) Her følger noen av svarene hun fikk angående forskjell på elevene før og nå:

”Jeg føler at barna ”er på vei ut døren” uansett hva de foretar seg. De distraheres svært lett.”

”For ti år siden ga jeg studentene arbeidsmateriale, og de var fullt kapable til å resonner seg gjennom det. Nå må jeg gå i gjennom

stoffet steg for steg. På grunn av elevenes lave frustrasjonsterskel kan jeg ikke gi så mange forskningsoppgaver.”

” Jeg har endret læremetodene mine på grunn av elevenes konsentrasjonssvikt og på grunn av deres utålmodighet. Jeg bruker ikke lengre metoden med å la elevene ta egne notater. I stedet bruker jeg oppgavehefter, ferdige, løse oppgaveark og tester, ettersom disse er bekvemmere og mer tilgjengelige for elevene.”

Etter å ha intervjuet tre hundre lærere fant Jane M. Haley blant annet følgende fellestrekk:

” Uansett hvor ”gløgg” den enkelte elev måtte være, er det gjennomgående at den enkelte elev er mindre kapabel til å sysselsette tankene sine med mer krevende spørsmål i matematikk, realfag (science), og andre fag.” ³

Haleys konklusjon er klar: Tidlig intellektuell læring og tidlig bruk av computere,

(både med tanke på underholdning og som verktøy for læring) er to vesentlige faktorer som bidrar til svekkelsen av den selvstendige tenkningen hos amerikanske studenter.⁴

Det å mene at ”jo tidligere man begynner med læring, jo bedre”, er utvilsomt noe som brer seg ut, ikke bare i USA. Det er også åpenbart at den teknologiske utviklingen, henger intimt sammen med dette. I dagens samfunn vil derfor det å gå inn for tidlig intellektuell læring sannsynligvis være sammenfallende med ønske om tidlig bruk av elektroniske hjelpemidler. Og hva er det, i selve læreprosessen, som blir fremtredende ved hjelp av for eksempel pedagogisk programvare på computeren?

Den sveitsiske professor i barnesykdommer, Remo H. Largo svarer med et spørsmål: ” Når det gjelder bruk av computere dreier det seg ikke bare om selve innholdet, for eksempel innholdet i et program, men om spørsmålet: - Hvilke erfaringer er det et barn ikke gjør når det sitter timevis foran en PC? ⁵

Den amerikanske barne - og ungdomspsykiatrikeren Marilyn B. Benoit skriver:

” Som praktiserende barne - og ungdomspsykiater i 25 år, har jeg iaktatt en foruroligende tendens blant barn. (...) Det jeg ser er en avtagende frustrasjonstoleranse. (...) Psykiatrikere har lært at frustrasjonstoleranse er en jegstyrke, som mennesker har bruk for, for å kunne mestre en vellykket tilpasning i livet. Mens den nyfødte er berettiget til å få alle sine behov oppfylt omgående og uten betingelser,

forventes det av det oppvoksende barn at det gradvis lærer å vente på tilfredsstillelsen, at det må vente på at foreldrene kommer med mat, fjerner en våt bleie, gnir de ømme gummene, leker en lek osv. De senere års teknologiske fremskritt har gjort det mulig for unge barn å oppnå øyeblikkelig tilfredsstillelse ved å trykke på en knapp.” ⁶

Som en kontrast til Benoits bekymring kan vi se på en reklame for læring gjennom

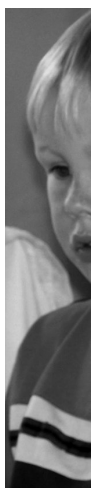
CD – rom: Fra det danske tidsskriftet ”Barnehagefolk”, leser vi:

”For tiden markedsføres med stor succes den ide, at computeren kan gjøre indlæring af grundlæggende færdigheder meget nemmere og meget sjovere for børn. Bladrer man i et af de mange computerblade, kan man ikke undgå at støde på reklamer, som sigter mod det nye, indbringende marked for computerprogrammer, de såkaldte ”edutainment”-programmer, som på én gang tilbyder ”education” og ”entertainment” til børn. På reklamernes billeder ses ofte smilende forældre, som lykkeligt betragter børnene, der sidder ved computerskærmen. Reklameteksterne slår på både det sjove og det lærerige: ”Ny dansk serie af CD-ROM’er gør det sjovt at lære noget nyt...” hedder det f.eks. om et program med den fantastiske titel ”Den sjove skole” og undertitlen ”kreativ indlæring”. I et andet, typisk eksempel hedder det: ”Det venlige spøgelse Casper hjælper børnene med at lære at læse, udvide ordforrådet, stave og genkende former. Casper er en levende eventyrbog, der også indeholder spændende spil og puslespil. Kan anvendes af børn fra 4 år.” ⁷

Her skal vi merke oss ordet *edutainment*. Et konstruert ord som er sammensatt av begrepene utdanning og underholdning. Vi merker at det vi vanligvis forbinder med læring; det å erverve seg kunnskaper og evner gjennom anstrengelse og egenvirksomhet, blir gjort om til showbusiness. Da forstår vi også umiddelbart at det fins noen i bakgrunnen som gjerne vil tjene penger på oss.

Vi ser altså på den ene siden kommersielle krefter som gjerne vil selge produkter som sikter mot tidlig, elektronisk basert, ”læringsunderholdning”. Reklamen går, som vi ser, på hvor gøy det er å lære via ferdige, elektroniske programvarer. På den andre siden har vi bekymrede fagfolk, som konstaterer farene forbundet med dette.

I artikkelen "The "Meme" That Ate Childhood", oppsummerer Haley sine undersøkelser i følgende punkter: (Her i en noe forkortet form).

- *Å lære i en sosial kontekst.* Små barn vil antagelig bli sterkt angrepet gjennom det forholdet de utvikler til maskinene sine; til og med barn på grunnskolen har fremdeles vanskeligheter med å sette computeren i kategoriene "levende" eller "ikke levende", og tenderer til å stole for mye på dem. Computeren må aldri erstatte et hjelpende og støttende miljø av mennesker; det er grunn til å anta at for mye bruk av computere i tidlige barneår vil gjøre det ytterligere vanskeligere for barn med sosiale og emosjonelle problemer.

- *Å lære å bruke alle sansene.* Computere tenderer til å innsnevre og løse opp helheten i barns sensoriske erfaring i et livsavsnitt hvor barna skulle ha øvd opp evnen til intersensorisk integrasjon – et avgjørende grunnlag for akademisk dyktighet. (...)

- *Å lære å bli en kraftfull lærer*, (*Learning to be a powerful learner*). Når man tilbringer mye tid sammen med elektroniske lærere og edutainment – programmer, utsettes man for passiv læring. I tidlige barneår bør barnet lære om sin egen posisjon i forhold til verden. (...) Det at barnet kan gjennomtreng/kontrollere den gjenstand det leker med, er viktig i denne prosessen. Sammenlignet med hva en computer kan gjøre opplever barnet sine egne muligheter og krefter som utilstrekkelige og svake. De kan heller ikke gjennomskue hva det er som fører til et resultat. (...) Årsak og virkning, så vel som selvkontroll og måter ting fungerer på, er lett å lære når man vil slå en spiker i en fjøl, men vanskelig å lære når et program bryter sammen uten noen åpenbar grunn, eller når ting og gjenstander hopper rundt på skjermen uten synlige kilder for fremdrift.

- *Å lære konsentrasjon.* En av de læreferdighetene som er sterkest truet av elektronisk stimulans er evnen til selektiv oppmerksomhet/konsentrasjon. (...) Barn som ikke klarer å la være å berøre alt det som kommer inn i synsfeltet, eller

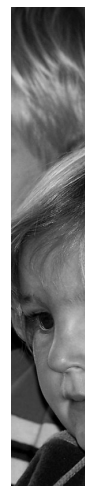
som skifter mentalt fokus hver gang noe skjer rundt det, kalles "stimulusbundne". Forstyrrende grafikk og spesialeffekter på skjermen, kombinert med fristelsen til å stadig klikke seg spontant videre, fremkaller stimulusbundet oppførsel som i sin tur forsterker konsentrasjonsvanskene.

- *Å lære seg indre billeddannelse og erindring.* (*Learning visual imagery and memory*). Computerne utfører for mye av det som har å gjøre med billeddannelse og erindring uten at studenten/eleven trenger å gjøre noen mental anstrengelse. (...) Mange lærevanskeligheter kan spores tilbake til mangler på disse feltene.

- *Å lære logisk tenkning.* (...) Forskning har vist at barn lærer å resonnere over abstrakte forhold på grunnlag av *fysisk erfaring av hendelsesforløp* som de selv kontrollerer. (For eksempel; hvis jeg gjør x, da inntreffer y som et resultat av det jeg gjorde. Det resultatet kan jeg forandre ved å gjøre x annerledes.) Til og med noen av "de beste" software – læreprogrammer resulterer ikke i noe annet enn at barnet trykker på knapper hovedsakelig for å velge, og å titte, i motsetning til det å kunne formulere en plan for så å teste konsekvensene. (...) Evnen til å kunne slutte seg til hvordan et annet menneske har det, (føler), bygger også på fysiske og sosiale erfaringer fra det virkelige liv; fellesaktiviteter, språk, og det å dele følelser sammen med andre mennesker.

- *Å lære å bli en motivert lærer*. (*Learning to be a motivated learner*.) Pedagoger bør være forsiktige når det gjelder bruk av software som fører til belønning for akademiske ferdigheter - (Gjør litt mattearbeid og få en "belønningsskjerm" ("reward screen")) – i stedet for å oppmuntre til å øve vanskeligere oppgaver fordi selve *utfordringen* er belønning nok. I løpet av mine besøk rundt på skolene så jeg mange ulykkelige barn hvis motivasjonssystem hadde blitt programmert til å reagere på ytre heller enn på indre (egne) krefter

og anstrengelser. *Det fins ingen tvil om at computere virker motiverende på barn. Men betyr det at barna også blir motivert for å lære?* (Min uthevelse) Eller er de kun motivert for å leke med computeren? Og hvem er i så tilfelle ansvarlige for motivasjonen; barnet eller computeren? ¹

Felles for de tre forskerne vi hittil har nevnt kan oppsummeres ved hjelp av Remo H Largos svar på spørsmålet om hvordan en følelse av egenverd oppstår hos barnet:

(Wie entsteht Selbstwertgefühl?)

"(...)Bare dersom barnet kan lære gjennom å gå mange omveier der det møter både frustrasjoner og kjedsomhet, gjør barnet erfaringen at det selv kan løse et problem og dermed kunne mestre livet. En følelse av egenverd, (selvverd), oppstår ved at barnet stadig blir bekreftet i dette at det evner, (fähig ist) å lære ut fra seg selv, og å løse problemer på en selvstendig måte." ⁹

Disse synspunktene krysser kommersielle krefter, som jo er interessert i å selge oss sine "kunnskapsunderholdningspakker". Ut fra næringslivets kortsiktige økonomiske tenkning er det selvfølgelig lønnsomt med både tidlig intellektuell læring og bruken av elektronisk

programvare. Jo tidligere jo bedre.

Dersom man henter sine argumenter ut fra slike ønsker vil man si at i et samfunn som på grunn av ny teknologi stadig akselererer med hensyn til informasjonsmengde, er det naturlig at barna må få med seg mest mulig kunnskap, og også at de blir trent opp til å mestre de til enhver tid mest aktuelle elektroniske medier.

¹ Svein Helge Grødem (red), "6 – åringen – fanget? Essays og dokumentasjon fra kampen mot skole for 6 – åringer." Oplandske forlag, Vallset 1995. s. 18.

² Ernst Michael Kranich, "Barnet i utveckling. Grunder för waldorfpedagogiken". Telleby bokförlag Järna 2002, s. 93.

³ Jane M. Haley, "Endangered Minds. Why children Don't Think and What Can We Do About It." Touchstone Book (2. opplag) New York 1999, s. 13 – 14.

⁴ Joan Almon, "Lek" Artikkel I tidsskriftet "Steinerskolen" 2/2001, s. 9

⁵ H. Largo, intervjuet i tidsskriftet "Erziehungskunst", 9/2001.

⁶ Marilyn B. Benoit, Artikkel I tidsskriftet "Steinerskolen" 2/2001, s. 4.

⁷ Carsten Jessen, Trykt i tidsskriftet "0 -14 år" nr. 3 1996 og i "Barnhagefol" nr.3 1996

⁸ Jane M. Haley, "The Meme That Ate Childhood". Artikkel i "Education Week", Oktober 1998.

⁹ Remo H. Largo, intervjuet i tidsskriftet "Erziehungskunst", 9/2001.

Fortelling for Mia

Louise De Forest

Forestillingen om den gylne hesten inspirerte pedagoger ved barnehagen Green Meadow til en fortelling da et tidligere barnehagebarn som hadde flyttet til New Zealand, falt av hesten og ble drept. Mange av barnehagebarna kjente henne. Pedagogene beskrev barnas respons i sit medlemsblad. Mia, fem år gammel, døde i rideulykken på New Zealand. Da jeg fortalte denne historien til barnehagebarna, hvorav mange kjente Mia, ble det stor jubel blant barna, ansiktene deres strålte ved tanken på Mias liv hos englene. De lo og klappet i hendene. Hvor brutal et barns død enn virker på oss voksne, blir vår tro grundig testet i øyeblikk som dette. Vi sørger med foreldrene og familien, og vi spør oss hvorfor slike ting må skje. Samtidig, blant disse fire- og femåringene, som er så mye nærmere andre virkeligheter enn vi er, fins det en forståelse av at Mia har reist hjem.

En morgen våknet Mia og sa til seg selv, "I dag vil jeg ri en gyllen hest." Da tiden for ridetimen hennes kom, sto det en gyllen hest og ventet på henne. Den gylne hesten snublet og falt. Det gjorde også Mia, og englene kom og hjalp henne opp og tok henne med så hun kunne bo hos dem. Nå kan Mia være sammen med alle vennene sine når hun vil, og hun vil komme og leke med dere i drømmene deres.

Oversatt av Astrid H. Sundt

Louise de Forest er steinerpedagog i Green Meadow Waldorf School i Spring Valley, New York. Hun har vært involvert i utdanning av voksne og i foreldresamlinger. Hun hjelper nå til med oppbygging av en utdanning for steinerbarnehagepedagoger i Mexico.

Dokumentasjon, bevisstgjøring og kommunikasjon.

Eli Jorunn Kleven

Høsten 2006 påla myndighetene alle landets barnehager å redegjøre for hvordan det arbeides med barnas læring. Videre fulgte et rundskriv med retningslinjer for hva dette dokumentet skulle inneholde, fordelt på syv fagområder. Pålegget kom også til steinerbarnehagene. Myndighetenes dokumenter inneholdt en lang remse av "offentlige" ord som vi ikke liker. Ord som gir en opplevelse av at kvantitet kommer i forgrunnen for kvalitet, der telling, dokumentasjon og byråkrati blir viktigere enn barn. Det inneholdt også begreper om læring og kunnskap som virker fremmede i vår barnehagekultur.

Brevet fra myndighetene ble utvilsomt etterfulgt av stønn og oppgitthet i mang en steinerbarnehage. Kan ikke vi få arbeide med vår pedagogikk i fred?

Veien var lang, for min del, fra første gang jeg ble presentert for de syv fagområdene, til å ta pennen fatt for å beskrive hva vi gjør i vår barnehage, slik pålegget gjorde krav om. Det ble et utfordrende arbeid for både tanke, følelse og vilje. For i det hele tatt å kunne begynne måtte jeg kvitte meg med antipati for offentlige pålegg. Det er vel det som heter å ta tyren ved hornene. Deretter fulgte en refleksjon over "hva det er vi egentlig gjør" gjennom å skulle artikulere og sette ord på vår virksomhet i en "nøytral" språkdrakt. Vi skulle si noe om hvordan vi arbeider med læring. I denne prosessen oppdaget jeg hvor sterkt steinerbarnehagene står, nettopp i spørsmål om læring.

Barnet oppøver et fundament av grunnkompetanse på et bredt område. Dette skjer gjennom den frie leken og barnets naturlige bevegelse. Vi understøtter barnets vesen ved å gi omsorg og rammer i form av forutsigbarhet og rytmer. Den rytmiske gjentakelsen gjennom året som markeres med årstidsfester skaper gjenkjennelse og styrker hukommelsen. Dette gir barnet et verdensbilde som er begripelig, og barnet kan lettere sette nye erfaringer i sammenheng. Vi gir barna de beste forutsetninger i språkkompetanse ved å fortelle eventyr, vise bordspill og å gjennomføre ringlek. I denne atmosfæren med god sansepleie kan barnet fritt utvikle seg og tilegne seg ny kunnskap på sitt nivå. Vi gir de beste forutsetninger for at

barnet skal få rom for læring. I løpet av dette arbeidet ble vi bevisst noe som vi med trygghet og begeistring kan besvare når vi til stadighet blir spurt om hvordan vi imøtekommer barnets behov for læring.

Vi lever i bevissthetssjælens tidsalder, noe som preger hele vårt samfunn. Vi kan ikke lenger leve i en følelsesmessig symbiose med hva vi *føler* er riktig. Vi må løfte det opp i bevisstheten og reflektere over hva vi gjør. Dette kommer vi styrket ut av, vi blir tryggere som pedagoger når vi vet hvorfor vi gjør det vi gjør.. Det oppøver vår evne til å se ting objektivt med en subjektiv innlevelse, som igjen kan styrke vår pedagogiske kompetanse.

I vår tid trenger vi visdom for å kunne lede og skape en god vei for barn som vokser opp. Vi skal ikke henge fast i gamle dogmer og misforståtte læresetninger som er blitt til en sannhet for et helt kollegium. Vi bør holde fokus på alt det gode vi gjør, istedenfor alt det tåpelige "de andre" foretar seg. Det forskes i dag mye på barn og pedagogikk. En stadig større del av forskningen tar i økende grad hensyn til det hele mennesket, et holistisk menneskesyn som legger vekt på tanker, følelse og vilje. Derimot er forskning på det åndelige mindre utbredt, fordi det ikke kan dokumenteres. Vi har mye å hente fra vår tids bevisste mennesker. På Berle, Rudolf Steinerhøgskolen i Oslo, velger man ut gode bøker fra offentlig pedagogikk, i påvente av at det skal komme mer litteratur fra vår egen fagkrets. Faglig fornyelse og refleksjon er viktig.

At det offentlige pålegger oss retningslinjer og til og med i et språk mange opplever som fremmed, har vi når alt kommer til alt, kunnet bruke til vår fordel. I tillegg har denne "tvungne" dialogen med myndighetene hatt en bivirkning: Vi har lettere for å bli forstått. Vi kommuniserer bedre med omverdenen.

Kanskje det gir grunn til å holde følgende kritiske og selvreflekterende spørsmål opp for oss selv: Føler vi oss litt for fort og litt for ofte truet? Med en altfor avvisende holdning bidrar vi i hvert fall ikke til en fruktbar dialog. Og det styrker heller ikke vår egen identitet og vår evne til å stå sikkert og grundig i vårt steinerpedagogiske arbeid.

KJENNER VI KILDENE TIL BARNAS DANNELSE? ET ETTERLIGNINGSPERSPEKTIV

ASTRID H. SUNDT

Denne artikkelen, som er en utvidelse og bearbeiding av manus til en forelesning, er for lang til å gjengis i ett nummer, og vil derfor trykkes i fem deler.

Første del inneholder en innledning og tar så videre for seg målet i oppdragelsen og barnet som er vant til å etterligne. Barnet som uforbeholden mottaker og beskrivelse av seks kilder for barnets etterligning blir holdt frem.

I andre del beskrives "speilnevronene", - som er en del av vårt etterligningsinstrument. Videre beskrives etterligningsformer og etterligningsfaser (- her er mye fra pedagogisk plan -). Ringens og eventyrets rolle blir også omtalt her.

Tredje del beskriver en konkret hverdagssituasjon som så belyses i alles perspektiv. Slik bearbeides etterligningen i praksis og vi spør: Hva skjer bak våre rygger?

Perspektiv, subjekt og sosial læring blir tema i fjerde del der medlæring og medvirkning blir problematisert.

I femte og siste del ser vi på sansene og reflekterer rundt observasjon og tolkning, pedagogisk intuisjon, samspill og fleksibilitet. Til slutt gis et kort tilbakeblikk på fremstillingen gjennom de fem delene.

INNLEDNING

I tittelen spør jeg:

"Kjenner vi kildene til barnas dannelse?"

Dette er, slik jeg ser det, et pedagogisk kjernespørsmål det alltid er aktuelt å stille seg, - enten en er i barnehagen, småskolen, ungdomsskolen eller på videregående trinn. Ja, for den saks skyld i eget liv. Om vi ser bort fra kildene, eller tiltror våre egne, pedagogiske prinsipper hovedrollen som kilde, gjør vi oss skyldige i å overse helheten i barnets vesen. Vår rolle er kun en integrert del av kilden.

Det jeg håper med denne artikkelserien, er å vise at det finnes et syn på fenomenet etterlikning som kan nyansere og aktualisere mekanismene i spillet vårt og sette et utdypet fokus på de voksne ansvar.

MÅLET

Men aller først: La oss minne oss selv på målet for vår virksomhet, målet for steinerpedagogikken:

Vi vil legge grunnlag i barnehagebarnet for utviklingen mot å bli

- gode medborgere – (det målet deler vi med all verden)
  - lærevillige og "skolemodne elver" – (det målet deler vi med alle pedagogiske miljøer i Norge)
  - frie, ansvarlige individer som utvikler sitt livs potensialer til beste for verden –
- På dette punktet er det vi skiller oss ut, ikke fordi de pedagogiske miljøene i Norge vil si at de er uenige, men fordi
- dette er steinerpedagogikkens hovedbud-

skap, det som settes øverst, høyere enn alle andre mål og visjoner

- dette målet defineres tydeligere hos oss enn hos andre
- veien frem mot dette målet beskrives tydeligere hos oss enn hos andre
- fordi mennesket, barnet, eleven står i et annet lys hos oss enn hos andre.

Det er frem mot dette målet barnet vil når det velger sitt liv. Og det er dit vi vil – dette vi streber mot om vi støtter barnet i pakt med dets eget indre kompass.

Et etterligningsperspektiv, som det jeg nå vil beskrive, vil vise at store deler av disse kildene er speilinger av barnets opplevelser. Speilinger som kommer frem gjengitt i barnets eget uttrykk og adferd. De fleste inntrykk kommer likevel aldri til en forståelig gjengivelse for oss, men forblir usynlige kilder til barnets dannelse, grunnlaget for barnets, ungdommens og den voksnes mulighet til livsutfoldelse. Premissene er lagt. En kan si at: ➤ *gjennom etterligning gjør mennesket verden til sin.*

BARNET ER VANT TIL Å ETTERLIGNE

Ut fra en tilværelse vi ikke kan fatte, beskrevet som "vesen i vesen" ("Wesen im Wesen") kommer barnet til oss. I en total og hengiven etterligning og sameksistens som likevel var personlig fordi barnet også der, i sin mors liv, tog – om vi kan forestille oss det – i enda tidligere tider – bar sitt sentrum med seg. Bar sitt eget perspektiv.

Med denne umiddelbare erfaringen kommer barnet til oss – , og skal vi tro Steiner og kloke mennesker etter ham, er det ikke tilfeldig at det kommer til akkurat oss. Det har en hensikt med det. En god hensikt, en "forseglet ordre", som Søren Kierkegaard kalte det. Kanskje er det slik som vi ofte forteller i fødselsdageeventyret for barnehagebarna, at de ser det der oppe fra sammen med sin skytsengel, de ufødte små. At de ser en jord som trenger dem – en jord som trenger hjelp. Så kommer de hit til oss. Hit til oss som trolig har glemt vår egen hensikt, kommer det. Til oss som trolig har glemt "Vår forseglete ordre". Er det derfor det kommer – for at vi skal huske, skal erkjenne? Eller vet de det nettopp ikke? Venter de at vi enda vet? Er det en aning av det vi fornemmer når vi møter det? Den nesten hellige nyfødte? Barnet søker *sameksistens*. *Etterligningen* er det nærmeste det kommer. Den er barnets lyst og lodd, – uforbeholden etterligning.

UFORBEHOLDEN MOTTAKER

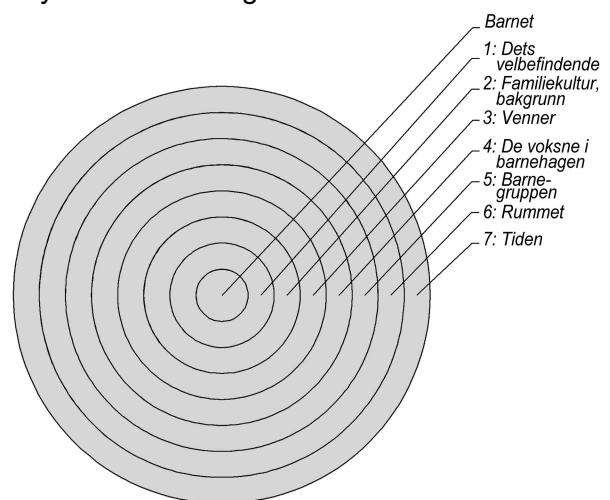
Barnet er et helt sanseorgan, sier Steiner. Uforbeholdent sanser barnet – og uforbeholdent etterligner det, – med hele seg.

Vi kan sørge for at barnet har det godt. Det er dets velbefinnende, hvordan det har det akkurat nå, som avgjør dets perspektiv, slik det også er hos oss voksne. Etterligningen er personlig. Hvordan barnet trives i sanseøyeblikket, er avgjørende for hva det oppfatter. Hvilke avtrykk fra omgivelsene som gir varige inntrykk, hvilke som glir inn i glemselen eller som "preller av" og hvilke som kommer til uttrykk på gjenkjennelig eller ugjenkjennelig vis før eller senere. Dette kan vi ikke forutse. Ei heller kan vi alltid vite hvem og hva som er barnas modeller, hvem de tar etter i sin adferd. Vi kan ikke velge forbilder for barna.

Om vi tenkte oss seks kilder:

Kanskje kan vi, som et stillas for tanken, tegne noen sirkler utenpå hverandre. Her er de satt inn i en rekkefølge som kan være riktig for mange barn, i mange situasjoner. For andre og i andre sammenhenger, vil kildenes virkning stå i andre relasjoner til barnet.

Innerst finner vi barnet selv – dets perspektiv i øyeblikket avhenger av

1. dets velbefinnende

- primærbehov
- dagsform
- følelse av å bli sett og inkludert, ha tilhørighet og delta

2. Familien, kulturen, språk, personligheter, antall medlemmer og plassering i søskenflokket legger premisser for perspektivet av mer varig karakter

3. Venner: Nå vet vi at selv ganske små barn kan ha tette bånd seg i mellom. De hermer

hverandre både fordi de ønsker å identifisere seg med hverandre og for å støtte hverandre – for å styrke samholdet.

4. De voksne i barnehagen preger barna og klimaet med sin væremåte og blir etterlignet både ubevisst spontant og fordi barna ønsker å gjøre som oss. Hvordan barn etterligner voksne, avhenger av relasjonen dem i mellom. Det pedagogiske rommet.

5. Barnegruppen for øvrig preger enkeltbarnet gjennom stemning og gjennom gruppens kultur. Gruppens kultur er avhengig av de voksnes kultur.

6. Rommet – det pedagogiske miljøet, muligheter, lys, lyd, utstyr og utstyrets tilgjengelighet preger kroppsspråk, holdning og selvfølelse. Denne sirkelen virker inn i alle de andre – som en arena for barnet og dets opplevelse, - dets velbefinnende.

7. Tiden – som rommet virker inn i alle arenaer. Når barnehagerytmen gir rom for barnets naturlige adferd og uttrykk, gjennom etterligning, det vil si herming, bearbeiding og forvandling av inntrykk til eget livsinnhold,

støtter det barnet i å gjøre verden til sin. Adferds- og holdningsoverføring er grunnlaget i barnets læringsvei.

Dette er ikke enveisetterligninger: - påvirkninger går gjensidig begge veier. Her foregår et relasjonelt, gjensidig samspill mellom barn og miljø, medmennesker, øyeblikk og tidsrom - avhengig av komponentenes varierende styrke i øyeblikket. Mønstre fester seg imidlertid særlig lett hos barn, fordi deres ønske om å tilpasse seg og lære er så sterkt. Samtidig også fordi de med sitt enda svake erfaringsgrunnlag, har lite å stille opp mot inntrykkene og dermed er svært formbare. De byr omgivelsene inn i sine åpne rom, så å si.

Barnets inntrykk blir til læring som preger dets adferd. Vår opplevelse av adferden bestemmer den bevisste og ikke minst ubevisste tilbakemeldingen vi gir, og dermed barnets selvilde og identitet. Gode øyeblikk og trygge relasjoner gir barna og de voksne forutsetning for positiv, livslang egenskapelse.

Barn trenger ikke mer skjermtid

Frode Barkved

I Kunnskapsdepartementets nye rammeplanen for barnehagen heter det: «Barn bør få oppleve at digitale verktøy kan være en kilde til lek, kommunikasjon og innhenting av kunnskap.»

Hvorfor det? Finnes det en viktig utviklingspsykologisk forskning som tilsier en slik konklusjon? Eller handler det om politiske og næringslivsmessige interesser? De fleste vil være enige i at kompetanse og kreativ omgang med computerteknologi er vesentlig. Men fremmes dette ved å innføre databruk i barnehagen? Er mer skjermtid det barn i vår tid trenger?

Fra USA, som jo er et av foregangslandene for teknifisering av barndommen, kan vi høre at leken i løpet av de 10-15 siste åra nesten har forsvunnet fra barnehagene og i hjemmene. Vi leser om at evnen til indre kreativ bildedannelse avtar hos skolebarn, og evnen til vurdering og kritisk dømmekraft er i ferd med å forsvinne hos ungdommer.

Utviklingspsykolog Jane M. Haley er en av mange som konkluderer med at ungdom har større vanskeligheter enn tidligere med å forholde seg til verbal undervisning, både muntlig og skriftlig. Videre sliter de med, eller unngår helt, skriftlige oppgaver. De glemmer fort beskjeder og strever med konsentrasjon.

Da hun intervjuet ulike lærere ved videre utdanning, fikk hun følgende svar: «Studentene distraheres svært lett. For ti år siden fikk studentene åpne spørsmål som krevde vurderingsevne, og de var fullt kapable til å resonnerer seg gjennom det. Nå må stoffet gjennomgås steg for steg. På grunn av elevenes lave frustrasjonstærskel kan det ikke gis 'forskningsoppgaver', men helst bare ja og nei – spørsmål.»

Etter å ha intervjuet tre hundre lærere fant Haley følgende fellestrekk: «Uansett hvor 'gløgg' den enkelte student måtte være, er

det gjennomgående at de er mindre kapabel til å sysselsette tankene sine med mer krevende spørsmål.» Haleys konklusjon: «Tidlig intellektuell læring og tidlig bruk av computere er to vesentlige faktorer som bidrar til svekkelsen av den selvstendige tenkningen hos amerikanske studenter.»

I USA har man begynt å innse at man ved å digitalisere barndom og pedagogikk, har tenkt ensidig og utilstrekkelig. Da det tyske tidsskriftet «Der Spiegel» forleden besøkte en skole i New York som var selve flaggskipet for bruk av computerbasert undervisning, fikk de høre: «For syv år siden innførte vi som den første skolen i USA ordningen med bærbare datamaskiner til alle elevene, en bestemmelse skolens ledelse i dag angrer på. Nå har vi begynt å låse datamaskinene inn i skap, og ingen elev får låne nøkkelen. Vi har bestemt at teknikken skal rette seg etter undervisningen – ikke at undervisningen skal rette seg etter teknikken.»

Det å skape god og bærekraftig pedagogikk handler om å bevege seg mellom det som er barnets behov og alderstypiske trekk på den ene siden, og å spørre hvordan de på sikt – som voksne – kan være skapende i utviklingen av samfunnet. Det krever en fri innsikt i barnenaturen, og ikke trendy og stadig skiftende tilpasning til næringslivets behov og skiftende politikeres kjeppheter. Dersom den ekte leken hemmes i tidlig barndom, vil virkningen på sikt bli en mangel på fleksibel og kreativ tenkning, samt empati og handlekraft hos dem som skal skape nye samfunnsverdier.

Professor Rune Slagstads svar, for over et år siden, på hva som skulle til for å skape en bedre skole, er fremdeles det beste og mest treffende: «Hiv ut PC-ene av grunnskolen, samt de PC-ene SVs 'fornyingsminister' i koalisjon med IT-bransjen vil pådytte landets vergeløse førskolebarn.»

Røster i et barnehagepolitisk landskap

**Det moderne barn og det fleksible arbeidsmarked:
Institusjonalisering og individualisering av barn i lys av endringer i velferdsstaten**

Norsk senter for barneforskning, NTNU 7491 Trondheim

Det er blitt klart at barnehagen ikke er en isolert øy hvor sosialisering og beskyttelse av barna ikke er på-virkelig "utenfra", og hvor barna kan tilbringe et liv i spontanitet og impulsivitet.

Mål og summarisk presentasjon

Norsk senter for barneforskning (NOSEB) og Institutt for sosiologi og statsvitenskap (ISS) ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim har gjennom etablering av en tverrfaglig/interdisiplinær forskningsgruppe som mål å utvikle forskningsbasert innsikt i forholdene mellom endringer i velferdsstaten, arbeidsmarkedet, barneomsorg og barnehagepolitikk og små barns hverdagsliv i vanlige og spesielle barnehager. Prosjektet vil forene nyere sosiologisk og antropologisk barndomsforskning (James, Jenks & Prout 1998, Qvortrup m.fl. 1994) med velferdsstats- og arbeidsmarkeds-perspektiver (Esping-Andersen 1999, 2002, Brandth & Kvande 2001).

Et viktig mål er å generere kunnskap om hvordan institusjonalisering som et trekk ved moderne barneliv, og kulturelle forståelser av barn og den "gode barndom", påvirker barns identitetsdannelse og sosiale praksiser i barnehagen. Forståelser av barndom blir ofte betraktet som "naturlige" og gjøres sjelden til gjenstand for analyse ut fra en kulturell og ideologisk synsvinkel. Barneomsorgs- og barnehagepolitikk i en moderne velferdsstat er ofte ikke uten tvetydigheter og selvmotsigelser, og blir sjelden analysert som bærere av

spesifikke ideologiske og kulturelle forestillinger om barn og barndom.

Prosjektet tar utgangspunkt i at det eksisterer en nær forbindelse mellom arbeidsmarked og arbeidsliv på den ene side, og utvikling av spesielle omsorgstiltak for små barn på den annen. Paradoksalt nok er slike tilsynelatende fjerne områder som arbeidsmarked og barnehager påvirket av delvis identiske ideer som fleksibilitet, ny-liberale tilnærminger og brukerorientering. Et sentralt spørsmål er om nye trender, uttrykt gjennom begrepene fleksibilitet og brukertilpasning, harmoniserer med tradisjonelle kulturelle forestillinger om en god barndom. Etablering av naturbarnehager i de senere år er blant annet et uttrykk for den tette koplingen mellom barndom, lek og natur. Det kan imidlertid også tenkes at den økende populariteten naturbarnehager har fått inngår i helt andre sammenhenger, og at sosiale praksiser som skapes i slike barnehager kan knyttes til andre samfunnsmessige og kulturelle forhold.

Internasjonalt har det vært pekt på et behov for en ny-orientering i forskning knyttet til "Early Childhood Education and Care" (ECEC). Nyorienteringen etterspør analyser av barns perspektiver og erfaringer i barnehagen med utgangspunkt i et barndomssosiologisk, sosialkonstruksjonistisk perspektiv (OECD 2001: 134-135). Det dreier seg altoverveiende om perspektiver som er karakteristiske for tidligere, igangværende og planlagt forskning på enhetene NOSEB og ISS. Forskningsgruppen vil etablere samarbeid med en rekke internasjonale forskere på området som er i gang med eller planlegger tilsvarende

forskningsaktiviteter. På lengre sikt vil det være ønskelig med komparative prosjekter.

Professor Jens Qvortrup og leder ved Norsk senter for barneforskning, Anne Trine Kjørholt er forskningsledere for prosjektet, som omfatter følgende delprosjekter:

1) Fleksible arbeidskulturer og foreldres tidskonflikter. Ansvarlige: Berit Brandth og Elin Kvande

2) Fleksibilitet, kvalitet og brukertilpasning: Barnehagepolitikk og barn som deltakere i barnehagen. Ansvarlig: Anne Trine Kjørholt

3) Velferdsstatens småbarns-politikk: Ved et veiskille? En historisk-komparativ undersøkelse av Norge, Sverige og Tyskland. Ansvarlig: Tora Korsvold

4) "Naturlige barndommer" i norske barnehager. Ansvarlig: Randi Dyblie Nilsen

5 (Institusjonalisering i lys av en generasjonskontekst. Ansvarlig: Jens Qvortrup.

Introduksjon: Institusjonalisering av barndom i moderne samfunn

I mer enn et århundre har institusjonalisering blitt en realitet for flere og flere mennesker – særlig barn og andre grupper utenfor arbeidsmarkedet, f.eks. ungdommer, gamle og syke, funksjonshemmede, samt sinnssyke. Institusjoner legemliggjør organiserte bestrebelser for å håndtere slike grupper (oppgaver som å beskytte, undervise og restituere seg). Til tross for forskjeller mellom institusjonene, som f.eks. barnehager, skoler, aldershjem, sykehus, psykiatriske sykehus og fengsler, med hensyn til formål, oppholdets lengde, egne valg og preferanser, så er det også likheter når det gjelder formelle strukturer, relasjoner til autoriteter og fysisk separasjon fra det utenforliggende samfunn (Foucault 1977, Goffman 1961). Det er også viktig å forstå barnehager ut fra denne beskrivelsen (Nilsen 2000). Men i hvert enkelt tilfelle vil man søke etablering og opprettholdelse av disse institusjonene rettfærdiggjort.

Organisert barneomsorg i form av barnehager er således en av flere former for institusjonalisering av barn som har endret barndommen i det 20. århundre (Aasen & Telhaug 1992). Antallet barn i barnehage var historisk sett lite, enten det var et

pedagogisk prosjekt for de bedre stilte, eller det var et proteksjonistisk prosjekt for de fattige, dvs. for å redde barna. Da antallet barnehager endelig økte, innførte man samtidig et avgjørende økonomisk argument, i og med at barns institusjonalisering viste en udiskutabel sammenheng med kvinners inntreden på arbeidsmarkedet. Akkurat denne samfunnsendringen var forsinket i Norge, hvor man, i det minste sett i en nordisk kontekst, brukte tid på å formulere og oppfylle de politiske målene for institusjonell omsorg for de som trengte det. Grunnen til forsinkelsen med innføring av barnehager hadde sannsynligvis sin rot i en fundamental tvetydig holdning til institusjonalisering, men også en særlig norsk kulturell forståelse av "den gode barndommen" som ensbetydende med et hverdagsliv der hjemmet og det lokale utemiljø var områder hvor barna fritt kunne leke med venner og der en mor i nærheten ga følelsen av trygghet (Gullestad 1997, Nilsen 2000, Kjørholt 2001).

Denne oppfatningen kunne likevel ikke holde tilbake den dramatiske økningen av antallet kvinner i arbeid, og denne økningen tvang derved den norske velferdsstat til å vise barnehagen betydelig større interesse enn i tidligere år, både hva gjaldt utvidelse og

---

Selv om barna blir nevnt, er det først og fremst foreldrene som blir betraktet som brukere av barnehager.

---

innhold (Korsvold 1997). En rekke politiske beslutninger og initiativ som ble tatt fra sentralt hold og reformer i 1990-årene vitner om dette: det ble et politisk mål å tilby barnehage til alle barn, å innføre en ny barnehagelovgivning og en ny rammeplan (1996), øke tilbudet om barnehage i kommunene (1991-93), innføre utviklingsprogram i barnehagesektoren (1998-97), St.meld. nr. 27 (1999-2000) om Barnehage til beste for barn og foreldre, det foreliggende kvalitetsinitiativ om "den gode barnehage" (2001-03) og den nye St. meld. nr. 24 (2002-03) om Barnehagetilbud til alle – økonomi, mangfold og valgfrihet. Samtidig hadde politiske initiativ slik som kontantstøtte og fedre- og tidskvoter innflytelse på mødres og/eller fedres mulighet til å velge å være hjemme for å unngå at barna deres tilbrakte mange timer i barnehagen. På den ene siden fokuserer dette på institusjonalisering som en kamparena i tilbakevendende debatter om hjem eller barnehage er "beste plassen" for barna (og/eller foreldrene). På den annen siden knyttes barnehage og barnehagepolitikk

sammen med arbeidsmarkedets politikk og foreldres praksiser som både foreldre og arbeidstakere. Institusjon, hjem og arbeidsliv blir tett knyttet til hverandre etter hvert som småbarnsforeldre forsøker å skape det "gode liv" innen for rammen av tilbud og rettigheter i velferdsstaten og arbeidsmarkedets attraktivitet og/eller uunnværlighet.

Ønsket om tilpasning mellom arbeid og familieliv har vært vedvarende, i det minste siden 1960-årene. Endringene på arbeidsmarkedet fra et industri-, via et service- og til et kunnskapssamfunn har imidlertid krevd andre utfordringer og krav til nye former for sameksistens. Særlig relevant har det vært å forstå hvordan endringer i organisering av *tid* på arbeidsmarkedet og i samfunnet som helhet blir møtt med særlige krav til tidsorganisering i barnefamilier. Arbeidsmarkedet har nå endret seg fra *standardisert* tid som det viktigste prinsipp for arbeidstid i det industrielle samfunn til økt *fleksibilitet* og *differensiering* i et post-fordistisk samfunn. Fleksibelt arbeid og ansettelse kan være vanskelig å få til å harmonere med rigide rettigheter som angår sosio-politiske programmer som er basert på rasjonaler fra politikerverdenen.

Fra en annen synsvinkel kan man vurdere situasjonen dit hen at *bruker-herredømmet* og begrepet *valg* som en nøkkelverdi har begynt å få stor innflytelse i utviklingene og reformene i barnehagen siden midten av 1990-årene. Selv om barna blir nevnt (Næs 1997), er det først og fremst foreldrene som blir betraktet som brukere av barnehager. Begreper som fleksibilitet, brukerorientering og kvalitet har bare så vidt blitt problematisert i politiske dokumenter og i den offentlige debatt, og man har ikke reist grunnleggende spørsmål om potensielle konflikter mellom foreldre, i egenskap av arbeidere og deres interesser på den ene siden og barnas interesser og behov på den annen (Kjørholt 1998, Bjørngaard & Mordal 1998, Sandve 2000).

Det nye språket kan, hva angår brukere, fleksibilitet og valg, vanskelig vurderes uten at man godtar at det fins en økt påvirkning av ny-liberal ideologi som gir fortrinn for individet (forelder, arbeidstaker, bedrift) snarere enn til politikken, *in casu* velferdsstaten. Medborgerskap blir oftere og oftere forstått i sammenheng med individuelle valg og selvrealisering, hvilket bringer solidaritet, sikkerhet og velferd som f.eks. fellesskapets valg, i fare (Edwards 2000).

Ny-liberalismen påvirker også likhetsidealet som et betydningsfullt og tradisjonelt normativt element i den nordiske velferdsstat. Spørsmålet er derfor om velferdsstatens politikk rettet mot mindre barn har kommet til et veiskille hvor velferden som et felles mål og retningslinje er blitt erstattet av individets frie valg av en rekke omsorgsalternativer uten å sette velferden på spill. Det samme ny-liberale ordforrådet påberopes både for arbeidsmarkedet og barnehagene og det er i det minste en nyhet. Det er derfor vitenskapelig relevant og i særdeleshet politisk relevant å reise spørsmål for å belyse disse relasjonene, ikke minst når det gjelder de mulige spenningene mellom tradisjonelle oppfatninger om en god barndom og ny-liberale tilnærminger for å realisere denne gode barndommen.

De nye diskurser og realiteter har ført til et slags press fra utsiden til de tradisjonelle ideologiene om barn. Det er blitt klart at barnehagen ikke er en isolert øy hvor sosialisering og beskyttelse av barna ikke er påvirkelig "utenfra", og hvor barna kan tilbringe et liv i spontanitet og impulsivitet. Heller ikke barnehagepolitikk er upåvirket av det nye språket, som dog fortsatt ikke har lyktes i å skape teoretiske og metodologiske analyser av hva som menes med barn som individuelle brukere av offentlige tilbud.

Det er derfor av interesse å stille forskningsspørsmål om nylig etablerte naturbarnehager. Fins de for å kreve de tradisjonelle verdier tilbake eller er de mer av det samme, men i ny drakt? Fins de for å revitalisere "hegemoniske sannheter" om barnehage og barndom, som forstyrres av nye diskurser som nevnt ovenfor? Til tross for at man utvider og understreker vanlige norske verdier ved å sammensette natur og uteliv for å skape "en god barndom", så er disse spesielle barnehagene knapt beskrevet tidligere. Det trengs nye tilnærminger for å blottstille normative og kulturelle forståelser for det/den "naturlige barn/-dom", og hvordan disse er flettet inn i barnas hverdagsliv og sosiale praksiser i barnehagene. Sosialisering er en prosess innen den kulturelle (re)produksjon hvor både barn og voksne er aktivt involvert, skjønt fra forskjellige autoritetsposisjoner (Nilsen 2000).

Med økende antall foreldre i jobb, samt økende kostnader for små barn, er barnehager uten tvil den viktigste arena i Norge, i det minste for de 3-6-årige. Det har tidligere vært vist at barn skaper felles kulturelle og sosiale praksiser, både i overensstemmelse med de rutiner og

reguleringer som ivaretas av de ansatte, men også på tross av disse (Corsaro 1997, James 1993, Nilsen 2000, Ytterhus 2000). Det trengs nærmere innsikt i den typen barndomserfaringer som gutter og jenter skaper, og hvordan dette knytter seg til muligheter og hindringer som etableres av kameratskapsarenaer. Både i lys av de siste endringene i ECEC-politikken og ulike

voksenkonstruksjoner av (gode) barndommer, kan man spørre seg om hvordan jenter og gutter sammen skaper identitetene som "det aktive og deltakende barn", "det naturlige barn", "det fleksible barn" og det "individuelle barn". For å forstå små barns institusjonalisering er det nødvendig å anvende metoder, som også inkluderer barns perspektiver.

Stemningsrapport fra barnehagestevnet i Arendal Hove leir 8. - 10. mai 2009

Våren var kommet til Arendal da vi ankom Hove leir, men vinden lekte kaldt rundt knærne. Det gjorde ingenting fordi vi ble møtt av Stjerneglimts store varme favn. De hadde gjort Hove leir fin for oss og til og med ordnet alle rom for oss med alt fra sengetøy og håndklær til at hver pute hadde hvert sitt røde sjokoladeherte på. Det var en varmende velkomst. Fra første stund tror jeg folk følte seg hjemme. Vi var sammen alle på samme område med vakker natur på alle kanter. Alt var velorganisert og godt å hvile i.

Vi fikk alle føle at vi befant oss i en verden. Det var et bevegende og sterkt møte med Afrikas vakre kvinner og Afrikas historie i vare, bevegende stunder. Det var friske afrikanske unge gutter fulle av fult og fart og pågangsmot. Det var bilder fra Amerikas verden som igjen var en helt annen, men med ild, engasjement og håp. Og så var det lille Norge hvor alt igjen viser seg litt annerledes, men allikevel kjent. Det som samlet oss var at vi brenner for barnets fremtid i verden. Og sanger fra Afrika lød over hele salen. Folk fikk møte hverandre med tid til latter, tid til samtaler, tid til alvor og tid til deilige vandreturer på øyas mange småveier. Vi fikk komme på "friskustur" på bøljan blå, og ved hjelp av båter ble vi fraktet inn til Arendals brygge og loset trygt i land og det bar rett til Arendals storstue, kulturhuset, til festforestilling for Stjerneglimts 25-årsjubileum. Det var en flott forestilling med rosende velfortjente ord til Eldbjørg og hennes stab, det var eurytmi og vakker musikk fra Kjetil Bjørnstads hender som danset over flygelet. Det glitret av glede i hele huset.

Vi var mange som reiste rørte og med tårer i øynene hjem fra stevnet da Afrikas varme,

frodige røst takket for stevnet. Vi kjente alle sammen tror jeg, et sterkt og godt fellesskap som løftet oss inn i en felles verden for våre barn for det er de alle sammen om de lever i nord, syd, øst eller vest. Så nok engang tusen takk alle i Stjerneglimt fordi dere tok så godt imot oss og viste at det går an å løfte tungt selv om man ikke er så store. Det var fint at dere tok verden inn til oss på den måten dere gjorde det. God og velfortjent sommer til dere alle.

Beste hilsen

Björg,

Steinerbarnehageforbundet.

Vi hilser på første klasse i Arendal

Simone Christa Gjendem

Min arbeidsplass er i 1. klasse ved Steinerskolen i Arendal. Jeg har det daglige ansvaret for en liten gruppe på 3 barn i år og har også hovedansvaret for å lage mat til hele skolen. "Hele skolen" vil i vårt tilfelle si 37 barn og 7 voksne. I utgangspunktet kan det høres helt uoverkommelig ut å lage mat til så mange mennesker – hver dag. Men, veien har blitt til underveis. Våre ønsker og det bestemte utsagnet "mat MÅ vi ha", har ført oss dit vi er i dag.

Det er vanskelig å forestille seg en 1. klasse på en steinerskole uten at det lages mat der. Derfor falt det naturlig at jeg tok på meg planleggingen.

Målene for arbeidet er mange:

Barn og voksne skal få et godt og næringsrikt måltid hver dag for å bli mette og for å styrke livskraftene. Det gir utholdenhet, arbeidsiver, glede og økt tilstedeværelse.

Vi ønsker å skape en god atmosfære rundt måltidet slik at det å spise sammen oppleves som samlende og at fellesskapsfølelsen styrkes.

Med hensyn til 1.klassingene er også følgende tanker bak av betydning:

Voksne og barn kan lage mat sammen og det kan være gøy.

Den voksne holder på med et ytterst meningsfullt arbeide og er på forskjellig vis forebilde for barna. Barna lærer hvordan ulike redskaper håndteres, blir kjent med ulike ingredienser, ser at man kan lage mat med enkle og få ingredienser. Jeg ønsker i tillegg å vise en glede og takknemlighet over markens grøde.

Valg av meny

Når man har så mange gode grunner for å lage mat, gjelder det å finne de praktiske løsningene som gjør det mulig. Hva slags

mat ville vi ha og hva kunne vi klare å lage?

Maten skulle være sunn, næringsrik og den skulle være enkel å lage pga mengden. Jeg ville ikke ha hastverk for å få det til. Fortrinnsvis ville jeg ha en veksling mellom korn- og grønnsaksretter. Fisk og kjøtt skulle ikke stå på menyen. Alle spiser korn og grønnsaker, uavhengig av religion og livssyn. I tillegg kom aspektet at mattilsynets forskrifter straks blir mer omfattende ved servering av kjøtt og fisk. Sist, men ikke minst er jeg avhengig av et samarbeid med mine kollegaer. Derfor måtte jeg ved valg av menyen ta hensyn til de andres gjøremål i løpet av dagen. Menyene ble som følgende:

Mandager går vi på tur. Hjemmebakt brød, smør og peanøttsmør eller epleskiver, vann eller te til drikke blir med som turmat. Brødskiver kan smøres i skogen, uten at man trenger mye forskjellig utstyr.

Tirsdager arbeider 1.klasse med bivoкс ved begynnelsen av dagen. Det er ikke noe større etterarbeid forbundet med denne aktiviteten. Derfor kan vi lage pasta med rød linsesaus, vann til drikke.

Onsdager begynner vi dagen med å male. Opprydningen tar noe tid. I tillegg ønsker jeg å sette en brøddeig til turbrødene. Valget falt derfor på mysli (havregrøt når det blir kaldere), vann til drikke. Disse rettene er forholdsvis lite tidkrevende.

Torsdager skulle bli grønnsakssuppedagen. Dagen før, på onsdager, har mine kollegaer mulighet til å hjelpe meg med å kutte opp grønnsaker. Torsdagen er dessuten en lang møtedag for de voksne. En god og varm middag var derfor også ønskelig av den grunn. Vann til drikke.

Fredager skulle bli ukens høydepunkt: 1.+2. klasse skulle bake rundstykker til hele skolen. Som pålegg skulle vi hovedsakelig ha gulost og suragurk. Vann til drikke.

Dette er en meny som skulle følges uke for uke, med noen variasjoner av og til. Det finnes en veksling mellom korn- og grønnsaksretter. Mange voksne reagerer på at menyen er så lik fra uke til uke. De synes det virker kjedelig å spise mer eller mindre det samme. Min erfaring er at barn ikke nødvendigvis opplever det slikt. Maten gir på en måte de enkelte dagene sine spesielle "farger" og smaker. Den samme maten til bestemte dager gir en forankring i hverdagen, gir en rytme som oppleves betryggende, gir en velgjørende forutsigbarhet. Barna slipper å lure på "hva vi skal ha til mat i dag". Kreftene kan brukes på andre ting. Det siste gjelder også for den voksne. Oppmerksomheten skal ikke ligge i å prøve ut ulike retter fra dag til dag. For meg er det viktig å kunne hvile i det arbeidet jeg gjør. Her kommer selvfølgelig den gyldne middelvei inn i bildet, balansegangen mellom det å aldri våge noe annet og en stadig eksperimentering som ikke gir forutsigbarhet.

Er man heldig i sine bestrebelser, begynner noen barn etter hvert å smake på mat som de ikke likte fra før. De har for eksempel hatt mange torsdager med suppe, likte til å begynne med bare "sausene" / kraften, tør så å smake på gulrøtter og avanserer kanskje dit hen at de spiser alt i suppen. Men, det finnes selvfølgelig også de barn som aldri kommer til å spise en bestemt rett. Her gjelder det å være oppmerksom og lydhør for mulige årsaker. En tett kontakt og et samarbeid med barnets foreldre er påkrevd i slike tilfeller.

Plan med alle forberedelser

Planen med alle forberedelser har jeg laget i en tabell for å få en bedre oversikt. Generelt vil jeg si at noen avgjørelser med tanke på forberedelsene ikke har falt lett. I utgangspunktet ønsker jeg å vise eller gjennomføre en sammenhengende matlagingssprosess, fra man tar gulroten ut av kjøleskapet til man spiser den. Siden jeg skal lage mat til mange, er dette dessverre ikke mulig. Å skrelle og kutte opp til 5 kg grønnsaker til en suppe alene med 3 barn, kan bli et stressende moment. Derfor bestemte jeg meg for å be barn og voksne på fritidshjemmet om hjelp. Prosessen blir riktignok oppstykket, men på fritids går også 1.klassingene, i tillegg til eldre barn som kan

ha glede av forberedelsene.

I størst mulig grad ønsker jeg å bruke biodynamisk eller økologisk dyrkede råvarer. Man har ikke alltid valgmuligheter, men jeg gjør det gjerne der det er mulig. Nederst på tabellen står de ingrediensene vi bruker i løpet av en uke. Begynner man helt "på null", må man kjøpe alt. Etter hvert ser man på det man har stående fra sist for å bruke opp dette først. Jeg foretrekker å handle tørtvarer i større mengder. Det letter de ukentlige innkjøp.

Utstyr man trenger til matlagingen er blant annet følgende: Nok og store nok gryter med lokk, røresleiver, skjærefjøl, grønnsakskniver, hvitløkspresse, skjær, kjøkkenvekt, litermål, dørslag, bakebaljer, ulike skåler og tallerkener, brødformer, stekeplater, bakepensel, komfyr med minst 3 plater og stekeovn, kjøleskap, grytekluter og håndklær.

Tillaging av maten

Ved all matlaging har jeg prøvd å være bevisst på følgende:

Husk at du holder på med mat til andre enn deg selv - vær nøye med hygien.

Husk det estetiske i alt du gjør - øyet vil også næres. (orden og oversiktighet rundt deg!)

Husk at barna skal kunne følge med på det du gjør. Du er forebilde i det du gjør.

Legg til rette for at barna kan være med i arbeidet.

Jeg vil minne på at jeg har en liten gruppe 6-åringer rundt meg når jeg lager mat, ingen yngre barn.

Mandag – brød med smør, peanøttsmør, epleskiver

Da vi kom inn i skogen, fikk jeg lagd meg et bord med stubber og en bred plank. Her kunne de medbrakte trefjøl legges på som underlag for smøringen. Det er viktig å ha god nok plass og at underlaget er stødig nok for arbeidet. Å smøre brødsiver til alle som er med på tur, tar ca. 30 minutter. Litt kortere om sommeren når smøret er mykt, litt lengre når det er kaldt og smøret er hardt.

Barna er vant til det som skjer og virker ikke spesielt opptatt av matlagingen denne dagen. Så utbryter en jente: "Skal vi ikke spise snart, jeg er så sulten." Dette hører flere barn og plutselig er det fullt av barn rundt matplassen. De fleste har lyst til å spise og lurte på hva vi har som pålegg i dag. Kollegaen min spøker og sier: "I dag blir

det bare tørt brød.” Noen barn blir opprørte og meddeler ivrig at de hadde gledet seg til epleskivene. Fornøyde smil brer seg i ansiktene da min kollega innrømmer at, jo da, epleskiver er selvfølgelig med. Noen barn spiser så vidt en liten halvskive, andre barn spiser opp til 4 skiver! Man kan se at de nyter å spise i felleskap og at de nyter maten.

Disse reaksjonene var nokså like begge de mandagene jeg observerte spesielt oppmerksomt.

Kollegaene var takknemlige og fornøyde for det lille skogsmåltidet.

Tirsdag – pasta med rød linsesaus

Alt jeg trengte til matlagingen var lagt frem på forhånd.

Jeg begynte med å lage sausen. Den store gryta settes på platen, olje helles i, i tillegg de krydderiene jeg ønsker. Denne blandingen lar jeg bli varm og freser den noen minutter. Løk tilsettes, så de røde linsene med litt vann. Jeg tar dem i gryta allerede nå, fordi jeg vil at de skal koke litt i stykker. Noen barn liker dem bedre da, i tillegg tykner de sausen litt. Tomatpurre og hvitløk tilføyes. Når disse grunningrediensene er på plass tilsetter jeg vann til jeg har ca. 9 l saus. Sausen småkoker 20 – 25 minutter og smakes til med grønnsaksbuljong, paprika, litt pepper og helt til slutt salt. Min erfaring er at det trengs mindre salt hvis man først bruker andre krydderier. Ca. 45 min før vi skal spise, setter jeg over vann til pastakoking. Jeg har litt olje og salt i vannet. Pastaen blir kokt al dente, for all del ikke myk! Når pastaen er ferdig kokt, helles den i et dørslag slik at vannet renner av. Jeg tar så litt smør eller olje i gryta sammen med pastaen. Fettet gjør at pastaene ikke kleber sammen i en stor klump.

Den første tirsdagen holdt jeg meg mest i nærheten av komfyren under hele arbeidet. De tre barn i min lille gruppe var veldig opptatt med sitt og var så å si ikke innom meg og grytene. Jeg trodde at jeg var nærme nok til å fange oppmerksomheten deres. Den andre tirsdagen i observasjonsperioden tok jeg med meg kniv, fjøl, skål til skrell og hvitløk til langbordet og skrelte og kuttet der. Der var jeg nærmere barna. ”Hva gjør du?” spurte et av dem. ”Skreller hvitløk til sausen.” ”Åh ja.” Etter en stund, jeg var tilbake ved komfyren, kom et annet barn. ”Kan jeg røre i sausen?” ”Ja, bare finn krakken til å stå på.”

Barn og kollegaer hygget seg ved måltidet.

Hos noen kunne man se at de nøt maten og at de formelig sugde til seg både smaken og stemningen rundt.

Onsdag – mysli med melk, sette brøddeig

Den store fordelene denne dagen er at jeg kan gjøre alt ved langbordet. Dermed blir arbeidet mer tydelig for barna.

Jeg begynner med å sette frem kornkverna. Vi skal blant annet lage brøddeig og ingen ting er bedre enn fersk mel. Så henter jeg mysliglassene, poser med havregryn, bygg- og rugflak, sesam- og solsikkefrø, rosinglasset, en pakke rosiner, en stor bolle og en stor serveringsskje. Jeg tar forskjellige kornflak og frø i bollen for å blande dem. Så begynner jeg å fylle mysliblandingen i glassene. ”Kan jeg hjelpe deg?” ”Ja det kan du. Du kan fylle glassene.” Barnet oppdager at det er solsikkefrø i blandingen. ”Kan jeg få litt?” Jeg finner litt frø fra posen og heller noen frø opp i barnehånden. ”Hm, det er godt!”

Myslien er ferdig blandet og vi fortsetter med å lage brøddeig. Den ene dagen i observasjonstiden var det ingen som hadde lyst til å kverne korn. Den andre dagen ville alle tre barn kverne og byttet på å gjøre det. Et barn smakte på gjæren, begge dagene. De to andre barn kunne ikke forstå dette ønsket og fortrakk sine ansikt i vemmelse. Smak og behag! Myslidagen var den dagen med færrest reaksjoner ved matbordet. Ingen fornøyde eller misfornøyde utrop. Alle spiste og alle så ut til å bli mette. Verken mer eller mindre.

Torsdag – grønnsakssuppe, sette rundstykkedeig

Suppen lages på tilnærmet samme vis som sausen på tirsdagen, men med andre ingredienser. Jeg passer på at gulrøttene og brokkolien ikke kommer opp i suppa for tidlig slik at de ikke blir sønderkokte. Men den første torsdagen lagde jeg suppen ute over et lite bål. Været var fint, det fungerte veldig godt. Barna holdt seg rundt bålet, rørte i suppa med den kjempestore sleiva. Å lage suppe ute er en stor fornøyelse for barna (og meg selv!). Problematisk ble det å få laget rundstykkedeigen. Barna fikk ikke være med, i tillegg ble det hastverk for min del.

Neste torsdag lagde jeg suppen inne. Barna viste mindre interesse i suppelagingen og holdt på med andre ting. Jeg fikk tid nok til å lage rundstykkedeig. Spesielt et barn fulgte

godt med mens hun holdt på med noe i dukkekroken. Et par ganger kom hun til meg og ville smake på deigen.

De fleste barn liker suppen veldig godt. Noen barn mener de kan smake om suppen er lagd over bålet eller på komfyren. De foretrekker båluppen. Fra mine kollegaer får jeg mang en takk.

Fredag – rundstykker med gulost og suragurk

Når klokka er 08.30 kommer 1.+ 2. klasse inn i 1.klasserommet for å bake sammen. Til sammen er vi 8 barn og 2 voksne. Hendene blir vasket, forklær taes på og alle setter seg på sin faste plass. Å bake sammen ser ut til å være ukens fest. Jeg står ved kortsiden av langbordet, knar deigen og kontrollerer om den trenger mer mel. Så deler jeg den i små emner og kollegaen min deler dem ut til barna. Arbeidet er fort i gang. Noen barn har blitt riktig dyktige til å forme rundstykker, andre strever enda med å forme dem. Mange barn vil gjerne fortelle forskjellige ting mens vi arbeider. Ofte begynner vi voksne å synge. Barna stemmer gjerne i og kommer med ønsker om hva vi

kan synge. Det tar mellom 30 og 40 minutter å bake ut rundstykker til alle, dvs. ca 85 stykk! 2. klasse hjelper oss med å rydde og går så til sitt. 1.klassingene vil som oftest rett ut i lek etterpå. Av og til kommer de bort i kjøkkenkroken for å hjelpe å sette frem smør, ost og små skåler med suragurk. I de to observasjonsukene gjorde de det ikke i det hele tatt.

For alle på skolen er fredagen det absolutte mathøyddepunktet. Duften av nybakte rundstykker siger gjennom hele huset og pirrer ganene. "Kan vi ikke få mer enn bare 2 rundstykker til hver?" er en kommentar jeg får høre nesten hver uke. Når jeg så forteller

at vi allerede baker over 80 stykk, blir barna overrasket og synes det høres meget ut.

I høst begynte vi å ha en felles ukeavslutning for alle barn og voksne på skolen. De som har lyst til det, kan fortelle om noe hyggelig som har hendt dem på skolen i løpet av uken. Hver uke kommenteres maten av flere barn. Noen synes at den har vært god, noen sier at det var det beste ved hele uken. Sist uke sa en jente til meg: "Åh, Simone, du lager den beste maten i hele verden. Jeg kommer til å dø uten din mat!"

Det er ikke noe spørsmål om vi skal lage mat hos oss...

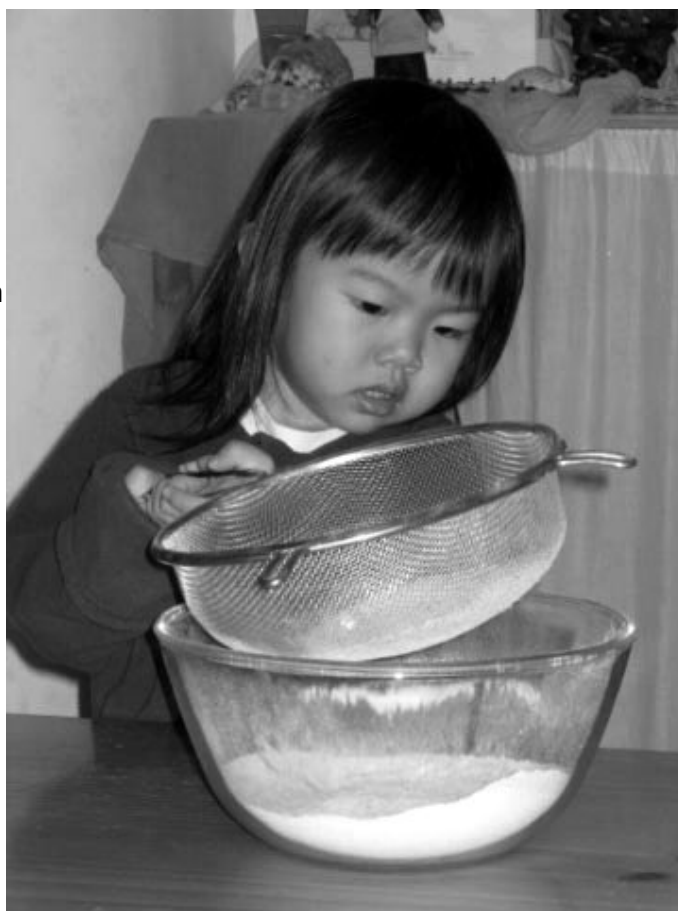
Evaluer arbeidet med tanke på eget læringsutbytte

Da vi fikk oppgaven tenkte jeg først at dette ikke var noe nytt. Matansvarlig har jeg da vært lenge. Men... Jeg begynte å se på arbeidet mitt med "nye" øyne, med et våknere blikk. Hvorfor lager vi mat? Hvorfor valgte vi akkurat de rettene vi har? Alle aspekter rundt matlagingen ble drøftet på nytt,

bevisstheten ble skjerpet. Jeg ble forbauset over det vi får til i felleskap. Mye av det vi gjør skjer via muntlig overlevering. Å sette seg ned og formulere de enkelte oppgaver og gjøremål opplevde jeg som et nyttig arbeide, både for meg selv og for mine kollegaer.

Simone Christa Gjendem er en av grunderne til Steinerskolen i Arendal. Hun er ansvarlig for første klasse og er med i den daglige ledelsen ved skolen.

Hun er deltidsstudent på fjerde året ved førskolelærerlinjen på RSH i Oslo og denne artikkelen er en oppgave i forbindelse med utdannelsen.

greetings from Imhoff Waldorf School

South Africa

Greetings to our friends in Scandinavia,

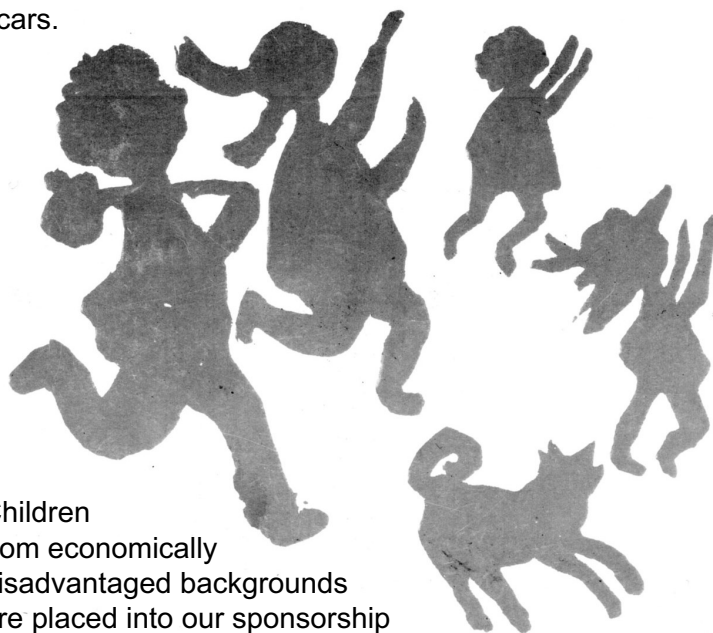
This letter comes all the way from a small Waldorf school situated on the Southwestern most point of the African continent. Imhoff Waldorf School on the Cape Town Peninsula is tucked away on a farm beside a magical forest.

Hugged by protective mountains and bordered by the ocean, our school enjoys the rugged wildlife of our terrain. Some days we're blown about by blustery gale force winds and other days we're enveloped by an eerie mist as thick as soup. In summer the blue skies expand above our heads and seem to draw us out into infinity and springtime explodes into a sea of colourful daisies, honeysuckle and black-eyed Susan flowers.

Our rustic school on the farm began 10 years ago with 20 children and 1 teacher. Today we have 200 children and 20 staff. Our school has 2 playgroup classes, 3 kindergartens and a full primary school from class 1-7. Our school's carbon footprint is minimal. We have no electricity, and so we use candles when it's dark, we jump around and do lively movements when it's cold and we cook on gas-powered stoves.

Situated at the epicentre of three very separate ethnic and economic groups, Imhoff Waldorf School strives to include and

integrate all children and their families who join our school. Haunted by the ghosts of our country's politically turbulent past, we strive to heal these scars.

Children from economically disadvantaged backgrounds are placed into our sponsorship programme and given the opportunity to experience a holistic, loving and rewarding education.

In 2005 our school suffered an arson attack. Four of our wooden bungalow classrooms and our office were razed to the ground. Through the sheer determination and willpower of teachers, parents and friends of our school, we set about rebuilding the classrooms and the spirit of our school.

Now in 2009 our challenge is to find a permanent home for our school. Our landlord has given us notice on the land without the choice to extend neither our lease, nor the option to buy the land we are on. Undaunted by the mammoth task ahead, teachers and parents have formed the Project Phoenix working group. The main function is to find and secure land for our school to move on to; and to raise the funds for a bond (mortgage). Our school also wishes to expand into a middle school and eventually a high school, as there is no Waldorf high school in the south peninsula of Cape Town. We would like to build a hall for festivals, assemblies and plays and a eurythmy room.

To make all of this possible Project Phoenix has initiated a number of fundraising projects. One of them is the 'Adopt a Tree' project which allows interested parties to purchase a seedling which is cared for by the children. When the land for the new school is secured, all the seedlings will be planted on the land to create a forest similar to the one we have to

leave behind. Another project is the 'Imhoff Waldorf Recipe Book', a beautifully published collection of recipes gathered from teachers, parents and friends of our school. Other fundraisers are being created and will soon be launched.

Dear friends in Norway, please help us to find the land to move our school on to. If you are interested in helping in any way, or are able to put us into contact with any organisations which may be able to assist us please visit our school's website at www.imhoffwaldorf.org or the Project Phoenix website at www.projectphoenix.org

Thank you and warm regards from Cape Town, South Africa.

Nicole Sparks
Kindergarten Teacher
Imhoff Waldorf School
Kommetjie
Cape Town
South Africa

Utstyr i barnehagen

Margrete Tjelta

Det forundrer meg hvor ofte den voksne må sette i gang - og ofte engasjere seg i - frileken til barna i barnehagene våre. Spesielt når det gjelder de større guttene synes det å være en utfordring for mange.

Jeg har en type utstyr i min barnehage som jeg ikke ville være foruten. Det blir brukt hele tiden av alle barna, i fra det øyeblikket de kommer inn i barnehagen og til det er ryddetid! Hva slags lek dreier det seg om? Selvfølgelig den leken som er speilbildet av barnas indre aktivitet: husbygging!

Utstyret som behøves er svært enkelt:

- et stort antall laken i friske farger
- mindre tepper og bomullsstoffer av alle slag.

Loppemarkeder er stedet å finne dette på.

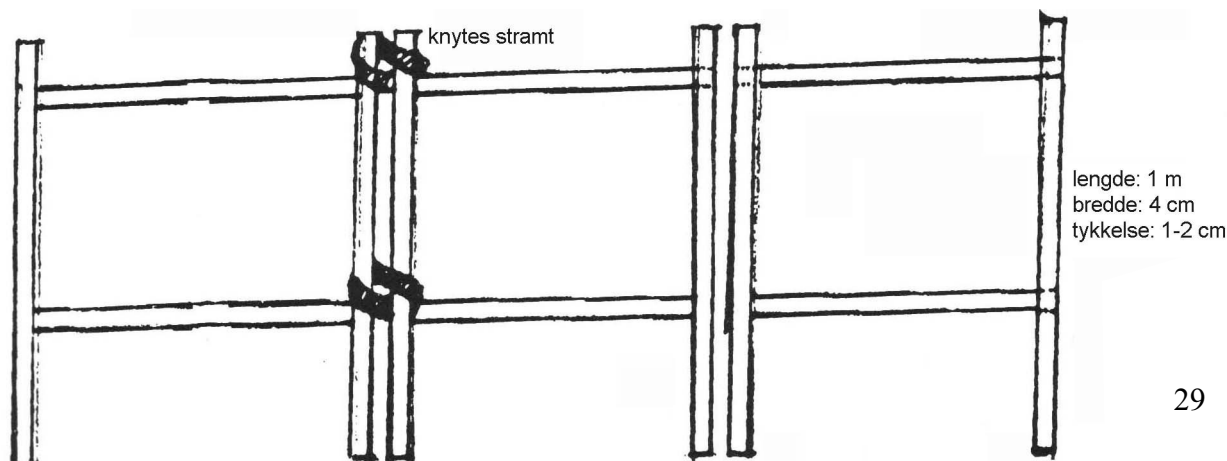
Selve rammen til huset lager man slik - og det er dette utstyret ingen barnehage bør være foruten!

Det må være minst ti av disse til en avdeling!

Dette er både rimelig og enkelt å lage. Bøketre er fint, da dette er både sterkt og smidig. Kan kjøpes i lengder som kappes til en meter eller noe lenger, men ikke for lang, da de større barna må kunne legge "tak" på huset (dekke med laken).

Man binder sammen med lærstroppe eller tau. De kan foldes etter bruk, så tar de liten plass i rommet.

(Fra Årstidsbrevet sommer 1999)

Intresset för waldorfpedagogik växer i Kina

TEXT | NANA GÖBEL

ÖVERSÄTTNING | JÜRGEN VATER

Under de senaste månaderna har Kina stått i centrum för de internationella mediernas intresse. Det handlade inte bara om de olympiska spelen i augusti eller om jordbävningen i maj. Inte minst är det den ständiga och kraftiga ekonomiska tillväxten under det senaste decenniet som gör att Kinas nya globala roll inte längre kan negligeras.

Huvudstaden Peking är omgiven av ringleder. Med varje utvidgning tillkommer en ny led runt hela staden. Och det gäller för många andra kinesiska städer också – här kan man ju knappast föreställa sig städer med mindre än två eller tre miljoner invå-

nare. Utanför Pekings senaste ringled, den fjärde i ordningen, ligger välvårdade villaförorter. Här kan man bara ta sig in om man lyckas övertyga vakterna om vikten av sitt ärende så att de öppnar bommarna.

Väl inne möter man olika europeiska byggstilar där man promenerar genom properträdgårdar och parker som anlagts runt husen. Framför en av waldorfförskolorna står Berlins Siegestsäule och Paris Arc de Triomphe i miniatyr. Så ser miljön ut för tre av de fyra waldorfförskolorna i Peking. De befinner sig i nedre våningen på olika bostadshus där lägenheter som hyrts av föräldrar har byggts om till förskolor. Denna form av förskola begränsar visserligen antalet barn men utgör en legal ram för arbetet med barnen.

Intresset för waldorfpedagogik växer hela tiden i Kina, av åtminstone två skäl. Föräldrarna till dagens småbarn

har under sin uppväxt själva drabbats av rådande skolväsen som uteslutande är prestationsinriktat. De vill att deras barn slipper drillas och pressas. De vet att den gängse formen av förskolor och skolor hindrar den individuella utvecklingen och gör den enskilda människan till en välfungerande länk i den stora kinesiska gemenskapen. Därför söker de ivrigt efter pedagogiska alternativ.

Samtidigt berättar progressiva förskollärare om sitt arbete via internet. På det viset spreds Maria Montessoris och Rudolf Steiners pedagogik relativt snabbt. I dag finns först och främst två sajter som berättar om waldorfpedagogiken och ger råd angående uppfostran. Den som undrar något om sina småbarn söker här svar. Även om man bor i Gansu eller Inre Mongoliet kan man i dag lära känna waldorfpedagogiken med hjälp av internet.

Detta har hittills gett praktiska resultat framför allt på förskolans område. Det har uppstått regionala centra i Peking, Chengdu och Guangzhou där det redan finns flera förskolor. Och berättelserna bärs vidare så att det uppstår små lekgrupper även i närliggande städer. Själv har jag hört talas om ungefär 18 förskolegrupper i Kina, och de flesta av dem har jag lärt känna. De som driver dem är högst motiverade föräldrar och förskollärare. Utbildning ges i blockkurser som erbjuds i Chengdu och sköts av IASWECE.

Waldorffförskolan i Chengdu, som är Kinas första, grundades redan 2004. Här finns också en liten men kraftigt växande waldorfskola och olika seminarier som gör att människorna strömmar hit. Ofta krävs flera dagars tågresa, man övernattar ytterst enkelt, har egentligen inte råd med tågbiljetterna – men vill delta i kurserna för att lära sig något.

I Europa vet man i allmänhet inte om hur angelägna människor här kan vara att lära sig något. I jämförelse känns det nya Kina som en ungdomskälla trots sina uråldriga traditioner och sin politiska strategi. Människorna prövar, ändrar, arbetar vidare och lär sig genom att hålla på. Över huvud taget tycks några av primärdygdena vara mycket utbredda i Kina: flit, målmedvetenhet, uthållighet. De utgör fundamentet till de framgångar som landet haft under de senaste åren och som kommer att visa sig i framtiden.

Denna grogrund gäller naturligtvis också för waldorfskolor och waldorfförskolorna som kommer att fortsätta växa. Intresse och engagerade människor finns det gott om, men hur systemet i längden kommer att ställa sig till denna impuls går ännu inte att säga. Det som är säkert är att en alltför euforisk naivitet

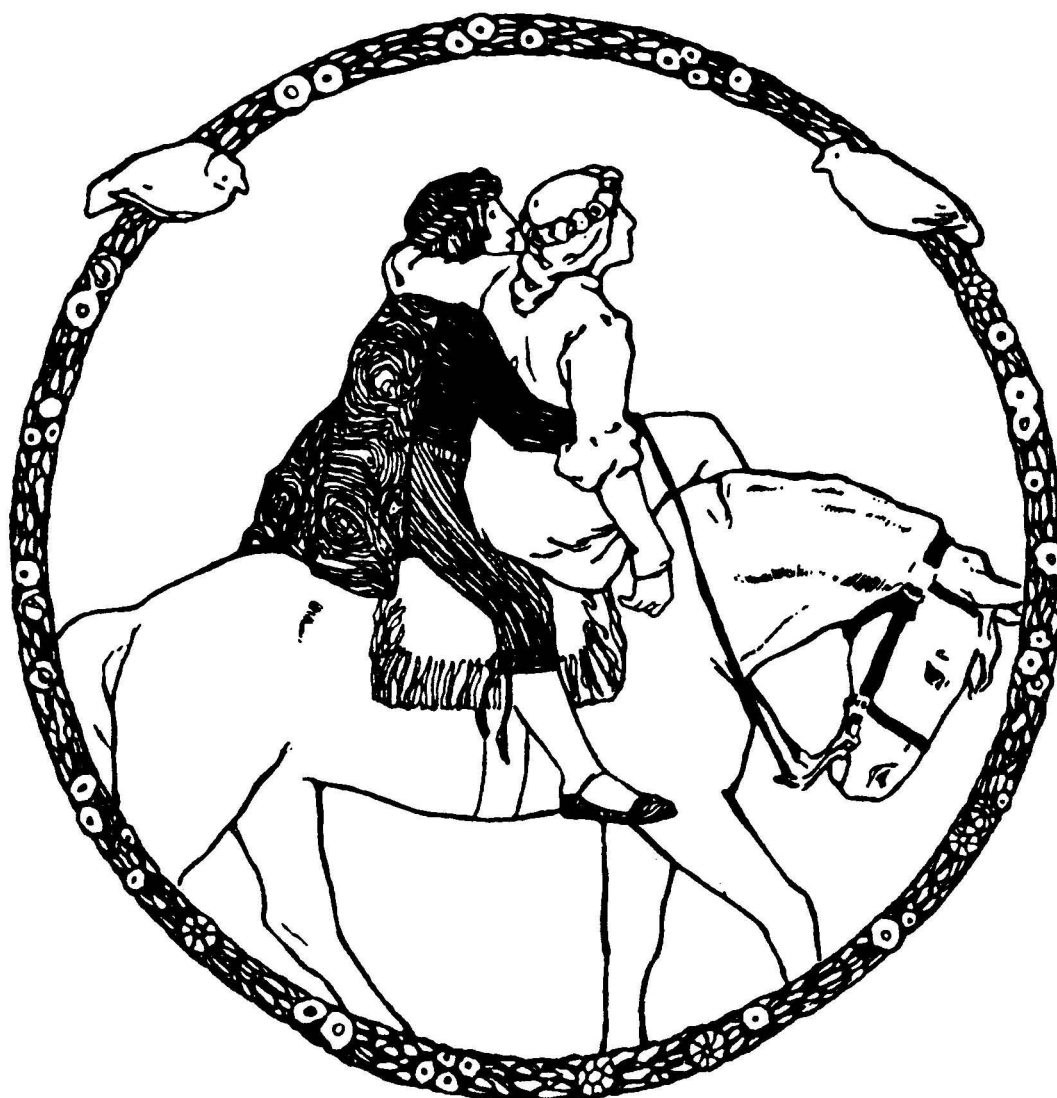
från europeisk och amerikansk sida kommer att skada dessa initiativ.

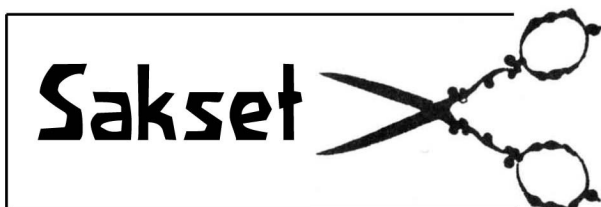
Somliga tecken tyder på att systemet är positivt inställt till förskolorna. När det gäller skolor eller vuxenutbildning kan det vara annorlunda. I ett längre perspektiv är det därför ingen hjälp för dessa om enstaka aktioner inte koordineras och deras politiska konsekvenser inte analyseras tillräckligt.

Den öppenhet som kännetecknar Kinas ekonomiska utveckling gäller inte självklart för andra områden kontrollerade av systemet. Ett starkt politiskt system är stabiliserande för Kina och med tanke på landets storlek är det också nödvändigt. Men det inskränker tydligt den medborgerliga frihet som vi är vana vid i väst. Därför är det viktigt att vi agerar med stor varsamhet i samarbete med varandra när vi vill verka för de människor det gäller. ♦

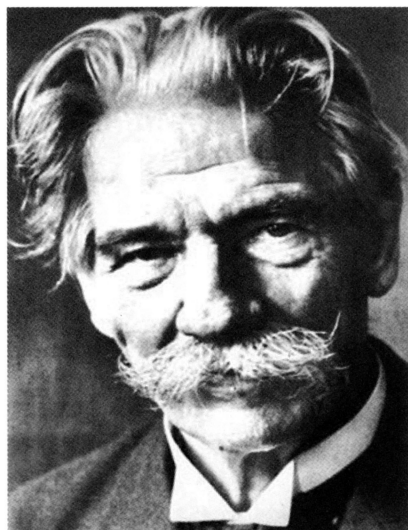

Ri, ri på islandshest

När Albert Schweizer mötte Rudolf Steiner

Albert Schweizer

"Min samtalspartner såg att han hade en uppmärksam åhörare. Han höll ett helt föredrag. Vi glömde att vi höll på att äta.

På eftermiddagen fortsatte vi samvaron utan att bekymra oss mycket om det som pågick i den teosofiska församlingen. Då samtalet kom in på Platon kunde jag bättre följa med. Men också här överraskade mig Steiner genom att göra mig uppmärksam på en dold visdom hos Platon som ännu inte uppmärksammats.

Då Steiner frågade vad som speciellt sysselsatt mig inom teologin svarade jag att det var utforskandet av den historiske Jesus. Nu trodde jag att ögonblicket kommit till att jag själv skulle ta samtalet i min hand och började lägga ut texten om situationen över Jesu liv och problemen om vilket av evangelierna som var äldst.

Till min häpnad kunde jag konstatera att det inte blev något samtal över detta tema. Han lät mig docera utan att kasta in någon fråga. Jag hade ett intryck att han gäspade invärtes. Då steg jag ned

från min teologiska historievetenskaps högsta häst och satte tillbaka den i stallet medan jag väntade på vad som skulle komma.

Och något märkligt skedde: En av oss – jag kommer inte längre ihåg vem – började tala om det andliga förfallet i vår kultur. Då upptäckte vi att vi båda var engagerade i detta. Ingen av oss hade väntat detta av den andre. Med ens kom ett levande samtal igång. Vi fick veta av varandra att vi satt oss samma livsuppgift, nämligen att bidra till att skapa en sann kultur ut ur mänsklighetsidealet och hjälpa fram ett sant tänkande bland människorna."

Den berömda läkaren, teologen och filosofen Albert Schweizer om ett möte med Rudolf Steiner 1902, introducerad av Annie Besant.

FORUM FÖR ANTROPOSOFI 1/09

WALDORFPEDAGOGIK FÖR SMÅBARNSPEDAGOGER

Anne Widmark

Wrå Förlag

Ca pris 155 kr

Anne Widmark var en av pionjärerna inom den svenska waldorfpedagogiken. Hon arbetade många år på Solgården i Bromma och startade flera utbildningar i småbarns- och förskolepedagogik. I den här boken finns de studiebrev och texter som Anne Widmark skrev för studenterna på småbarnsutbildningen i waldorfpedagogik. Också småbarnsföräldrar finner här en mängd kloka råd kring uppfostran och daghemsvistelse.

"Utan änglar går det inte"

Katharina Gutknecht

Levande Kunskap

Ca pris 199

En rikt illustrerad bok om konstterapeutiska erfarenheter ur arbetet inom sjukvård, läkepedagogik och kriminalvård. Med förord av Michaela Glöckler.

Tryllefløyten Steinerbarnehage søker vikar for daglig leder

Tryllefløyten Steinerbarnehage søker vikar daglig leder i 100 % stilling i ett år fra 1. august 2009.

Tryllefløyten er en barnehage med to småbarnsavdelinger og tre storbarnsavdelinger fordelt på to hus; Tryllefløyten og Seljefløyten. Den som skal ha stillingen, må ønske å arbeide ut fra den steinerpedagogiske impulsen. Vi kan tilby rike tradisjoner og spennende og varierte oppgaver i en barnehage i utvikling. Stillingen krever førskolelærerutdanning, og det er en fordel med styrererfaring. Søkere med erfaring med / kunnskap om steinerpedagogikk vil bli foretrukket. Innføring vil bli gitt. Menn oppfordres til å søke. Politattest vil bli krevd ved ansettelse. Spørsmål om stillingen kan rettes til Tryllefløyten Steinerbarnehage ved styrer Astrid H. Sundt eller Marit Christensen

Adresse: Tryllefløyten Steinerbarnehage, Rieber Mohnsvei 14, 5231 Paradis, telefon 55926310, e-post: tryllef@start.no

Hjemmeside www.tryllefloyten.steinerbarnehagene.no

Rudolf Steinerbarnehagen <i>"Ta imot barnet i ærbødighet. Oppdra det i kjærlighet. La det gå i frihet."</i> <i>Rudolf Steiner</i>	Barnehagen vår: - Ligner på et hjem. - Har flott uteområde med egen urtehage. - Følger årstidenes rytmer og fester. - Har leker av naturmaterialer. - Bruker økologiske matvarer og baker vårt eget brød. - Ligger fint og sentralt til i Ålesund.

STYRER

Rudolf Steiner barnehagen søker etter styrer i 100 % stilling fra 3 august 2009. Vi holder til i en sveitservilla på Nørve, hvor vi har plass til 40 barn.

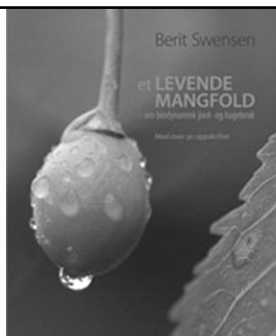
Vi søker etter en førskolelærer som er selvstendig og kreativ, rolig og inspirerende. Du har gode lederegenskaper og er motivert til å synliggjøre, videreføre, og videreutvikle vår pedagogiske plattform som bygger på Rudolf Steiners impulser. Har du derfor særlig kjennskap til/utdanning innen Steinerpedagogikk, er du spesielt interressant for oss, men vi oppfordrer alle med relevant utdanning/praksis til å søke. I tillegg til din formelle utdanning og praktiske erfaring vil vi i vurderingen legge stor vekt på dine personlige egenskaper.

Søknadsfrist: 1. august 2009

Tilkallingsvikarer.

Vi søker også etter flere tilkallingsvikarer. Ung eller gammel, med erfaring eller uten erfaring. Viktigst av alt er en oppriktig interesse for barn, god tålmodighet og positiv innstilling. Søknader tas imot fortløpende

Om du har spørsmål, ta gjerne kontakt med Janne Brunstad tlf.: 70138933
Skriftlig søknad med cv, attester og vitnemål sendes Stiftelsen Rudolf Steiner barnehagen, Husafjellet 7, 6009 Ålesund. Eller på epost: stjerneoye@stjerneoye.no.

Et levende mangfold

Berit Swensen

NY BOK:

Biologisk-dynamisk landbruk – et levende mangfold! I den nye boka kan du lese om mye mer, blant annet:

- Den biologisk-dynamiske gården
- Jord, lys, klima og plantevekst – et spennende samspill
- Den fruktbare og levende matjorda
- De biologisk-dynamiske preparatene
- Gjødsling i praksis
- Plantedyrking
- Frø og planteforedling
- Næring for hele mennesket – ernæring i lys av antroposofien
- Biologisk-dynamisk forskning

Boka retter seg til den nysgjerrige forbruker så vel som hageeieren, gårdbrukeren eller studenten som ønsker å vite mer om hva biodynamisk dyrking er.

Boken er på ca 160 sider og full av nyttig informasjon og rikt illustrert med flotte bilder tatt av bonde og fotograf Finn Dale.

Binding: Stive permer og trådbundet bokblokk, kapiteler, leseband, smussomslag.

Økonomisk støtte til utgivelsen og forhåndsbestilling:

Forhåndsbestilling og gavebidrag til utgivelsen vil bidra i vårt arbeid for å spre kunnskap om biologisk-dynamisk landbruk. Du kan forhåndsbestille boka ved å sende en henvendelse til: Andrimne Forlag as. E-post: william@andrimne.no

Gavebidrag til utgivelsen hådnteres av: Biologisk-dynamisk Forening, Postboks 146, 2301 Hamar.

E-post: biodynamisk@biodynamisk.no

Priser:

1 bok	: 350
2-5 bøker	: 300 per bok
6-10 bøker	: 275 per bok

Prisene er inklusive porto og ekspedisjonskostnader. Les mer på våre nettsider: www.biodynamisk.no eller www.andrimne.no

Symposium i Litteraturhuset i Oslo,
24.-27. september 2009

Det trådløse samfunn: Helse, menneskerettigheter og spiritualitet

Med bl.a.

Dr. Audun Myskja, Dr. Markus Osterrieder,
Dr. Gunter Gebhard, Sissel Halmøy,
Peter Böhlefeld og Wolfgang Findeisen

www.baldron.com

Haugtussa Steinerbarnehage ligger i landlige omgivelser på Holstad i Ås kommune. Barnehagen startet opp i 1992, og har siden høsten 2007 holdt til i et nytt bygg inspirert av goetheanistisk arkitektur og med miljøvennlige løsninger. Haugtussa Steinerbarnehage fikk Ås kommunes Miljøpris i 2008. Barnehagen består av 2 småbarnsavdelinger (0-3 år) og 2 storbarnsavdelinger (3-7 år), samt integrert 1.klasse. Det er 15 ansatte i kollegiet.

STYRER

Haugtussa Steinerbarnehage søker styrer i 100 % stilling. I stillingen inngår blant annet pedagogisk ansvar for barnehagen, personalansvar, regnskap- og budsjettforståelse, administrativt arbeid, foreldresamarbeid og barnehageopptak. I styrerstillingen forutsettes det et nært samarbeid med administrasjonen i kommunen.

Vi søker en person fortrinnsvis med Steinerpedagogisk førskolelærerutdanning og erfaring fra arbeid i Steinerbarnehage. Personer med offentlig godkjent førskolelærerutdanning, med erfaring fra arbeid i Steinerbarnehage, vil også være relevante søkere.

Vedkommende må ha evnen til å kommunisere og lede ansatte, samt kunne representere barnehagen utad. Erfaring fra tilsvarende stilling vil være en fordel.

Vi tilbyr et godt arbeidsmiljø med motiverte og selvstendige medarbeidere, som har bred erfaring. Videre kan vi tilby en moderne og miljøvennlig arbeidsplass, med en pedagogikk som hviler på rike tradisjoner, og som er i kontinuerlig utvikling.

Tiltredelse etter avtale.

Søknad med cv sendes: haugtussa.steinerbarnehage@gmail.com

Haugtussa Steinerbarnehage

Haugerudvn. 7. 1430 Ås
Tlf. 64944870

Välkomna till en ny spännande festival!

28 juni – 4 juli 2009

Stor fest för hela familjen

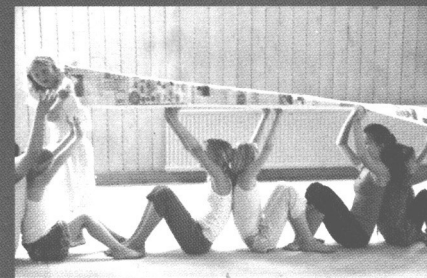
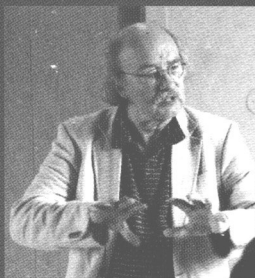
Varje morgon stimulerande föredrag med Göran Fant, Göran Sjölin m fl. Kvällsshow med bl a Ulla Skoog. Barnen har sin egen festival med cirkusskola, pyssel och lek. Järnafestivalen har något för alla. Kom ensam eller med hela familjen eller varför inte med barnbarnet.

Välj mellan olika workshops

Musik
Tango
Meditation
Drama
Mindfulness

Trädgård
Dans
Eurytmi
Smide
Sömnad

www.jarnafestivalen.se

Kalender

juni

21-27	Barnaårens betydelse för livet som vuxen	www.skillebyholm.org
28-4	Järnafestivalen (familiefestival)	www.jarnafestivalen.se

august

3-7	Oslokurset - barnehagekurset	www.rshoyskolen.no
21-22	Musik med instrumenter (i børnehaven)	www.steinerseminar.dk

september

11-12	Børnehavens ugerytme	www.steinerseminar.dk
16	Jorda som organisme og Europas kulturelle oppdrag (Oslo)	www.baldron.com
24-27	Det trådløse samfunn (Oslo) (se annonse)	www.baldron.com
26-30	Challenges of Childhood in a Changing World (Århus)	www.kempler.dk

november

5-6	Fagkonferanse for barnehageadministrativt personale	www.sebu.no

Steinerbarnehagene og steinerskolene i Norge

Steinerbarnehagene

Oslo	Eventyrbrua Steinerbarnehage, Storgata 55, 0182 Oslo
Oslo	Solrosen Barnehage, Incognito Terrasse 9, 0256 Oslo
Oslo	Linden Rudolf Steinerbarnehage, Hoffsvueien 41, 0377 Oslo
Oslo	Kattugla Steinerbarnehage, Arnebråttveien 112, 0771 Oslo
Oslo	Steinerbarnehagen på Nordstrand, Ljabruveien 90, 1266 Oslo
Jar	Stjernen/Valmuen/Lillestua Steinerbarnehage, Grav gårdsvei 5, 1358 Jar
Nesbru	Regnbuen Steinerbarnehage, Nesvangen 4, 1394 Nesbru
Hvalstad	Rudolf Steinerbarnehagen i Asker, Hvalstadlia 3, 1395 Hvalstad
Ås	Haugtussa Steinerbarnehage, Haugerudvn 7, 1430 Ås
Nesoddtangen	Solsikken R. Steinerbarnehage, Støpsvei 31, 1450 Nesoddtangen
Fjellstrand	Aurora Barnehage, Midtveien, 1458 Fjellstrand
Rasta	Idavollen Steinerbarnehage, Kantarellveien 20, 1476 Rasta
Moss	Steinerskolens barnehage i Moss, Pb. 3045, 1506 Moss
Rolvsøy	Veslefrikk Steinerbarnehage, Fredriksvei 2, 1662 Rolvsøy
Askim	Steinersk. Barneh. i indre Østfold, Romsveien 10, 1815 Askim
Råholt	Steinerbarnehagen Veslebrun, Sundbyveien 1, 2070 Råholt
Ottestad	Steinerbarnehagen på Hedemarken, Sandvikaveien 13, 2312 Ottestad
Brumunddal	Kjerringhaugen Steinerbarnehage, Annerudvegen 35, 2380 Brumunddal
Lillehammer	Ringelhorn Steinerbarnehage, Hågåveien 15, 2608 Lillehammer
Gran	Gullfuglen Barnehage, Hjerterbo, 2750 Gran
Gjøvik	Fredrika Steinerbarnehage, Østre Totenvei 14, 2816 Gjøvik
Lena	Steinerbarnehagen på Lena, Festad gård, 2850 Lena
Drammen	Solhagen Steinerbarnehage, Bolstadhagen 63028 Drammen
Drammen	"Solstreif Barnehage", Mallingsgt. 1, 3044 Drammen
Vestskogen	Steinerbarnehagen på Nøtterøy, Furumveien, 3142 Vestskogen
Sandefjord	Rudolf Steinerbarnehagen i Sandefjord, Gokstadryggen 6, 3217 Sandefjord
Klokkarstua	Askeladden Steinerbarnehage, Holtebrekk, 3490 Klokkarstua
Jevnaker	Almgrenda Barnehage, Asbygda, 3520 Jevnaker
Skollenborg	Nyhusgården barnehage, Grosvoldveien 1403619 Skollenborg
Stavanger	Bukkene Bruse, Skolevollen 19, 4017 Stavanger
Stavanger	St. skolens Barnehage Bukkene Bruse, Skolevollen 19, 4017 Stavanger
Stavanger	Villrosen Barnehage, postboks 6060, 4088 Stavanger
Kristiansand	Alvejordet Steinerbarnehage, Andreas Kjærsvei 77, 4615 Kristiansand
Kristiansand	Blåmann Steinerbarnehage, Trymsvei 13, 4631 Kristiansand
Arendal	Stjerneglimt Steinerbarnehage, Postboks 902, Birkelund, 4859 Arendal
Paradis	Tryllefløyten R. St. skolens barnehage, Rieber Mohnsv. 14, 5231 Paradis
Rådal	Rosenhagen Steinerbarnehage, Harald Skjoldsvei 42, 5236 Rådal
Haugesund	Stiftelsen Soria Moria Steinerbarnehage, Boks 2522, 5512 Haugesund
Ålesund	Rudolf Steinerbarnehagen "Stjerneøy", Nørvegjerdet 7, 6009 Ålesund
Trondheim	Steinerbarnehage i Trondheim, Melomila 1B, 7018 Trondheim
Trondheim	Sommerfuglen Steinerbarnehage, Havsteinekra 7 7021 Trondheim
Trondheim	Steinerbarnehage Tyrihans, Tellefsengt. 2, 7030 Trondheim
Ranheim	Steinerbarnehagen Rotnissen, Rotvoll Ø, 7053 Ranheim
Opphaug	Bjelken Steinerbarnehage, Austrått Gård, 7140 Opphaug
Tromsø	Steinerbarnehagen i Tromsø, Kveldroveien 17b, 9007 Tromsø

Støttemedlemmer

Nesoddtangen	Haslerud Natur-familiebarnehage, Haslerudveien, 1450 Nesoddtangen
Sætre	Bjørndalen Gårdsbarnehage, Bjørndalen 18, 3475 Sætre
Sætre	Sætre kunst & musikkbarnehage, Søndre Sætrevei 20, 3475 Sætre
Nærbø,	Steinerskolens Barnehage, Grenseveien 11, 4365 Nærbø
Bergen	Eplekartan Helgesters Personalbarnehage, Øvre Sædalsvei 100, 5098 Bergen
Aurland	Spiren Barnehage, ved Sogn Jord og Hagebruksskule, 5745 Aurland
Bodø	Steinerbarnehagen i Bodø, Hakon Kløkstadsvei 14 B, 8013 Bodø

Steinerskolene – 1.klasser

Oslo	Rudolf Steinerskole i Oslo, Boks 25, Hovseter, 0770 Oslo
Oslo	Steinerskolen på Nordstrand, Solveien 113, 1162 Oslo
Bærum	Steinerskolen i Bærum, Grav gårdsvei, 1358 Jar
Asker	Steinerskolen i Asker, Nesvangen 10, 1394 Nesbru
Ås	Steinerskolen i Ås, Haugerudveien 25, 1430 Ås
Nesodden	Steinerskolen på Nesodden, Skolefald, 1450 Nesoddtangen
Lørenskog	Rudolf Steinerskolen i Lørenskog, Kantarellveien 10, 1476 Rasta
Moss	Steinerskolen i Moss, Boks 3045, 1506 Moss
Fredrikstad	Steinerskolen i Fredrikstad, Boks 92, 1662 Rolvsøy
Askim	Steinerskolen i Indre Østfold, Romsveien 10, 1815 Askim
Eidsvoll	Steinerskolen på Eidsvoll, Furulundsgata 4, 2074 Eidsvoll Verk
Hamar	Steinerskolen på Hedemarken, Boks 100, 2312 Ottestad
Ringsaker	Furu Steinerskole, Løkendalsvegen 241, 2360 Rudshøgda
Lillehammer	Steinerskolen i Lillehammer, Heimtunveien 36 2608 Lillehammer
Gjøvik	Steinerskolen Gjøvik / Toten, Østre Totenvei, 2816 Gjøvik
Nøtterøy	Rudolf Steinerskolen i Vestfold, Furumveien, 3142 Vestskogen
Hurum	Steinerskolen i Hurum, Holtebrekk, 3490 Klokkarstua
Ringerike	Steinerskolen på Ringerike, Alm Gård, 3520 Jevnaker
Stavanger	Steinerskolen i Stavanger, Skolevollen 19, 4017 Stavanger
Kristiansand	Steinerskolen i Kristiansand, Trymsvei 13, 4631 Kristiansand
Arendal	Steinerskolen i Arendal, Springkleiv 12, 4838 Arendal
Bergen	Rudolf Steinerskolen i Bergen, Boks 4 Fantoft, 5899 Bergen
Bergen	Steinerskolen på Skjold, Harald Skjoldsvei 3, 5236 Rådal
Haugesund	Steinerskolen i Haugesund, Boks 467 Solvang, 5501 Haugesund
Ålesund	Steinerskolen i Ålesund, Parkgata 11, 6003 Ålesund
Trondheim	Steinerskolen i Trondheim, Mellomila 1-5, 7018 Trondheim
Trondheim	Steinerskolen på Rotvoll, Rotvoll Allé 1, 7053 Ranheim
Fosen	Steinerskolen på Fosen, Austrått Gård, 7140 Opphaug
Tromsø	Steinerskolen i Tromsø, Inga Sparboesvei 41, 9007 Tromsø

B ECONOMIQUE

Returadresse:
Årstidsbrevet,
Birkebeinervegen 18,
2618 Lillehammer.

